

Obsah

Úvod	1
Reformní hnutí v českých zemích v letech 1848-1907	4
Jednota katolického duchovenstva po vzniku Československa	10
Vznik církve československé a první rok její existence	23
Období 1. a 2. valného sjezdu církve československé	37
Pavlíkovo biskupské svěcení v Bělehradě a jeho následky	49
Biskup Gorazd v USA a vydání Československého katechismu	56
Rozkol v moravské diecézi po Gorazdově návratu	66
Vrchol krize v církvi československé a Gorazdova rezignace	71
1. řádný sněm církve československé	81
Závěr	87
Seznam použité literatury a pramenů	93

Přílohy

Přehled významných událostí v datech

Životopis K. Farského a M. Pavlíka (Gorazda)

Úvod

Církev československá husitská (CČSH) představuje mezi ostatními křesťanskými církvemi poměrně specifický fenomén. V jubilejním roce 2000 oslavila teprve osmdesát let od svého založení a je tak nepochybně církví poměrně mladou. Pro CČSH je typické, že vždy velmi zdůrazňovala svůj národní charakter, což je ostatně dobře patrné i z jejího názvu. Založení CČSH je neodmyslitelně spjata s vyhlášením samostatného československého státu. Vznik Československa totiž znamenal liberalizaci politických i celospolečenských poměrů. Pokroková část katolického duchovenstva tak mohla v nebyvalé síle navázat na dřívější reformní snahy, které jsou obecně známé i v evropském kontextu pod pojmem katolický modernismus. Už toto reformní hnutí mělo některé nepřehlédnutelné národní aspekty, což bylo zřejmé především z požadavků na zavedení českého jazyka do bohoslužby či vytvoření samostatné české církevní provincie. Po nepříliš úspěšných vyjednáváních s vedením římskokatolické církve se nejradikálněji naladěni kněží rozhodli založit vlastní náboženskou organizaci, kterou nazvali církev československá. Její zakladatelé dávali od počátku zřetelně najevo, že existuje souvislost mezi vytvořením nové církve a vznikem Československé republiky a tvrdili, že národ se musel osvobodit od cizí nadvlády v oblasti politické i náboženské. Svou národní orientaci CČSH také potvrzuje tím, že se otevřeně hlásí k odkazu Cyrila a Metoděje, Jana Husa, Jana Amose Komenského, jednoty bratrské i národních buditelů 19. století. Hlavní morální i ideový vzor pak hledá především v husitské době. Proto také v roce 1971 přijala do svého názvu přívlastek husitská.

CČSH vykazuje celou řadu specifík i ve své věrouce a organizaci. Sama sebe označuje za církev reformační, čímž chce

jednak vyjádřit, že vzešla z reformních myšlenek katolického modernismu, a jednak se tím též přihlašuje k ideovému dědictví české (tzv. první) reformace. Výrazným impulsem pro rozvíjení vlastních teologických názorů bylo založení pražské Husovy československé bohoslovecké fakulty v roce 1950. Zjednodušeně je možné říci, že se CČSH snaží jít jakousi střední cestou mezi katolictvím a protestantismem. S katolickou církví ji spojuje pevný liturgický řád či počet svátostí, s protestantskými církvemi zase např. pojetí večeře Páně či odmítání úcty ke svatým. Také ve své organizační struktuře kombinuje osobitým způsobem systém episkopální a presbyterní. Tato určitá nevyhraněnost provází CČSH už od jejích počátků. CČSH vzešla z radikálního křídla reformního hnutí římskokatolické církve a dočasně převzala její liturgii. Vzápětí zahájila jednání se srbskou církví o připojení k pravoslaví. Zároveň se však CČSH také přihlásila k české reformační tradici a navázala úzké styky s českobratrskou církví evangelickou (využívala např. její teologickou fakultu). První vysvěcený biskup CČSH Matěj Pavlík zase v USA jednal o sblížení s tamní americkou episkopální církví a na zpáteční cestě rovněž hovořil s představiteli anglikánské církve.

Následující stránky přinášejí obraz vývoje CČSH právě z tohoto počátečního období její existence, kdy církve hledala svou vlastní identitu a formovaly se základy její budoucí podoby. Pro pochopení těchto událostí je však nutné alespoň stručně nastínit předchozí reformní pokusy na půdě římskokatolické církve v českých zemích, neboť právě z těchto pokusů CČSH vzešla. První čtyři roky existence nové církve byly poznamenány hlubokými vnitřními spory o budoucí ideovou orientaci mezi dvěma frakcemi, z nichž jedna usilovala o příklon k pravoslaví, zatímco druhá chtěla jít vlastní cestou a v souladu s liberálními teologickými představami vytvářet moderní křesťanskou církev. Úplné vyřešení této tzv. pravoslavné krize ve prospěch liberálního směru přinesl teprve 1. řádný církevní sněm

v roce 1924. Tímto rozhodnutím CČSH definitivně nastoupila na dlouhou cestu budování vlastní, osobité a svébytné podoby křesťanství. Podrobný a chronologický popis jednotlivých momentů těchto vnitřních sporů i ostatních důležitých událostí tehdejšího života CČSH, průběžně doplněný o příslušné analýzy a komentáře, by měl umožnit vytvoření poměrně jasné a ucelené představy o tomto bouřlivém a celkově značně složitým a nepřehledným období.

Reformní hnutí v českých zemích v letech 1848-1907

První významnější novodobé požadavky na reformy v římskokatolické církvi se v českém prostředí objevily už v polovině 19. století. Revoluční rok 1848 nastolil kromě politických a společenských změn také otázku provedení církevních reforem. Pražský arcibiskup A. V. Schrenk ve svém pastýřském listu z března 1848 konstatoval, že únorovou ústavou byla církev zbavena nepřiměřeného zasahování ze strany absolutistického státu. Toto vyhlášení pochopila řada duchovních jako výzvu k reformám. 18. května 1848 svolal ředitel tzv. Lužického semináře v Praze František Náhlovský zvláštní schůzi, které se zúčastnilo třicet pět vybraných pražských kněží. Mezi nimi bylo i několik vysokých církevních hodnostářů. Náhlovský zde přednesl tzv. reformní program, jehož hlavní myšlenky byly: přiznat si své vlastní chyby a poučit se z nich, zvýšit prestiž církve a náboženství ve společnosti, zkvalitnit přípravu studentů teologie, zavést národní jazyk do liturgie, spravedlivěji přerozdělovat církevní majetek, změnit národnostní strukturu kardinálského sboru, rozdělit diecéze podle národností, vytvořit novou organizaci farností, zavést svobodnou volbu kněží včetně vysokých hodnostářů, nastolit otázku postů, almužen a především pak dobrovolnosti celibátu.

Tento program ovšem rozhodně nebyl pouze osobním dílem Náhlovského, ale naopak představoval souhrn reformního úsilí značné části českých a moravských duchovních před rokem 1848. Náhlovský byl navíc spíše vnějším organizátorem celé akce. Za skutečného ideového vůdce reformního hnutí té doby je možné označit vyšehradského kanovníka Karla Aloise Vinařického, který ovšem zastával poněkud konzervativnější pozici a Náhlovského akci pokládal za předčasnou. Také tehdejší pražský arcibiskup A. V. Schrenk se k jeho požadavkům vyjádřil negativně. Na své názory doplatil

Náhlovský i v osobním životě. Krátkou dobu byl dokonce vězněn a v září 1848 musel na pokyn svého nadřízeného budyšínského biskupa Dittricha odejít z Lužického semináře.¹

Ve stejné době vystoupil se svými názory na církevní reformy také známý český novinář, básník, kritik a také bývalý teolog Karel Havlíček Borovský. K problematice náboženství a církve se vyjádřil především ve spise Epištoly kutnohorské (1851). Zastával názor, že světský a církevní absolutismus spolu úzce souvisejí. Je proto nutné odstranit obojí zároveň a ve státě i v církvi prosadit demokratické zřízení. Havlíček odmítal náboženský dogmatismus a požadoval vymýcení prokazatelných lidských přídavků v křesťanství. Náboženství mu bylo především humanistickým učením, které má podporovat lásku a solidaritu mezi lidmi. Nevnímal je jako projev úcty či služby Bohu, ale jeho pojetí náboženství bylo čistě účelové, tj. mělo sloužit ku prospěchu lidstva. Úkolem církve a duchovních je pak podle něj především zušlechťovat a vzdělávat obyčejné lidi. Pokud jde o konkrétní požadavky, prosazoval Havlíček zřízení více biskupství (biskupský úřad by neměl být obsazován světskou šlechtou), zrušení patronátu a postup v hierarchii podle zásluh, zrušení desátku a jiných plateb a stanovení stálých a pevných platů, změny ve školství (např. sloučení učitelského a kněžského úřadu), zavedení národního jazyka v bohoslužbě místo latiny a zrušení celibátu.²

Další politický vývoj, jenž přinesl obnovení rakouského absolutismu, byl reformismu krajně nepříznivý a vnějškově jej zcela potlačil. Reformní názory však přežívaly na stránkách Časopisu katolického duchovenstva, který redigoval kněz Jan Valerián Jirsík. Jirsík usiloval o to, aby byli příslušníci českého národa více zastoupeni v církevní správě. Především pak požadoval zvýšit počet

¹ Doležal, J.: Český kněz, Praha 1931, s. 19-28; Kovář, F.: Deset let československé církve, Praha: Ústřední rada ČČS 1930, s. 13; Sekot, A.: Církev československá husitská, Praha: Sekretariát pro věci církevní ministerstva kultury ČSR 1982, s. 14, 15.

² Kaňák, M.: Z dějin reformního úsilí českého duchovenstva, Praha: Blahoslav 1951, s. 29-31; Kovář, F.: Deset let..., s. 13-14; Sekot, A.: Církev československá..., s. 14.

českých biskupů. Poté, co se stal roku 1851 biskupem v Českých Budějovicích, byl sice ve svých projevech poněkud mírnější, ale svou původní myšlenkovou linii v zásadě neopustil.

V 60. a 70. letech se především na Moravě vyskytly snahy o obnovení cyrilometodějské tradice. V rámci tohoto hnutí se však od počátků střetávaly dvě zásadně odlišné tendence. Nejprve se cyrilometodějská idea projevila v oblasti politické. Karel Sladkovský a Julius Grégr se snažili její pomocí zpevnit vzájemné vztahy slovanských národů a posílit tak jejich celoevropský politický vliv. V církevní oblasti byl představitelem cyrilometodějského hnutí literát a profesor brněnského semináře František Sušil, který už v roce 1850 založil organizaci Dědictví Cyrila a Metoděje. Později v jeho čele stanul Antonín Cyril Stojan, který se v roce 1921 stal olomouckým arcibiskupem. Stojan už od dob svých studií pořádal sjezdy slovanských bohoslovců na Velehradě. Cyrilometodějskou tradici chápal jako národní alternativu vůči husitskému hnutí, které vnímal negativně. Snažil se využít historického faktu spolupráce Cyrila a Metoděje s Římem a ve jménu tzv. unionismu prosazoval sblížení pravoslavné a římskokatolické církve. V rámci těchto snah se také brzy objevily některé reformní požadavky. Jednalo se o zřízení českomoravského patriarchátu a zavedení staroslověnského jazyka do bohoslužby. Sušil i Stojan však odmítali jakékoliv diskuse o dogmatických korekturách v učení církve.³

Od konce 19. století se v Evropě začal šířit tzv. katolický modernismus. Zaznamenat ho můžeme v Německu (reformkolicismus), Itálii a Francii (křesťanský demokratismus), Anglii (liberální katolicismus), Španělsku (básník Ordeixa) i Polsku (biskup Zbyszrwský). Toto hnutí se především snažilo přimět vedení římskokatolické církve, aby akceptovalo některé nové poznatky, s nimiž přicházela moderní věda. Římskokatolická církev se totiž po

³ Kaňák, M.: Z dějin reformního úsilí..., s. 51-52.

1. vatikánském koncilu jevila jako silně konzervativní, ustrnulá ve vývoji a neschopná reagovat na společenské změny ve světě. Modernistické hnutí však mělo spíše spontánní charakter a nemělo žádnou pevnější institucionální organizaci. Navíc také chyběla jednoznačně a pevně definovaná názorová koncepce, kterou by bylo možné účinně prosazovat. Jediným výrazným jednotícím cílem tohoto hnutí byla snaha smířit náboženství s vědou a prohloubit zbožnost u věřících.⁴

Katolický modernismus měl své stoupence i v českých zemích. Také jejich primární snahou bylo adekvátně reagovat na požadavky moderní doby. Hnutí však mělo zprvu podobu čistě literární. Jeho počátečním projevem se stal v roce 1895 básnický almanach s emočně vypjatým názvem Pod jedním praporem. Ideovými tvůrci tohoto almanachu, do něhož svými pracemi přispělo padesát jedna českých katolických básníků, byli především František Xaver Dvořák⁵ a Karel Dostál-Lutinov. Významným hlasatelem modernistických myšlenek se stal také nově založený časopis se symbolickým názvem Nový život. Vedle něj ale existovalo i mnoho dalších časopisů se stejným zaměřením. Mezi nejznámější patřily Rozvoj, Rozkvět, Bílý prapor, Mane, Meditace, Nezmar, Eva a Křesťanský demokrat. Modernistické časopisy často měnily svůj název, neboť byly církevní hierarchií neustále zakazovány a jejich redaktoři různě postihováni. Články v nich obsažené byly silně kritické k poměrům uvnitř církve. Místo hlubšího promýšlení teologických problémů je to však kritika spíše povrchní, která hojně užívá tónu politických agitací.

⁴ Kadeřábek, V., Trtík, Z.: Život a víra ThDr. Karla Farského, Praha: Blahoslav 1982, s. 16; Sekot, A.: Církev československá..., s. 16; Vykoupil, L.: Vznik a první kroky Církve československé. In: Dialog a Evropa XXI, roč. X, č. 1-2, Brno: MSKA 2000, s. 2.

⁵ F. X. Dvořák (19. 11. 1858 – 22. 11. 1939) absolvoval v roce 1882 bohosloveckou fakultu na pražské univerzitě. Působil nejprve jako kaplan v Kozlově, Bochově, Žalmanově a v Praze. Od roku 1885 byl katechetou na měšťance na Novém Městě v Praze a v letech 1892-1916 působil jako profesor náboženství na vyšší dívčí škole. Kromě své básnické a překladatelské činnosti byl též autorem řady učebnic náboženství a modlitebních knih a textů.

K zlepšení organizace českého katolického modernismu přispělo v roce 1902 založení Zemské jednoty českého katolického duchovenstva v království českém. K programovému vyjasnění společných cílů také přispívaly „katolické sjezdy“, které se konaly např. v Praze (1897), na Velehradě (1899) nebo v Brně (1903). Požadováno bylo především spravedlivější postavení duchovních a laiků v církvi a zdobrovolnění celibátu. Objevily se také návrhy na vytvoření česko-slovanské církevní provincie s vlastním patriarchátem a slovanskou teologickou akademií a na užívání slovanských jazyků při bohoslužbě. Tyto praktické požadavky byly také postupně ve shodě s evropskými směry katolického modernismu doplněny o myšlenky na prohloubení praktické zbožnosti lidu, o důraz na ucelenější, kvalitnější a více pokrokovou přípravu budoucích duchovních a také o snahu sblížit teologii s filozofií a náboženství s vědou.⁶

Nejvýznamnější sjezd představitelů katolického modernismu u nás se konal 31. července 1906 v Přerově za účasti 160 kněží a laiků. Odhlasován byl program o dvanácti bodech. V úvodu sice byla formálně vyslovena oddanost papeži a biskupům, ale pak už následovala jen kritika a požadavky na změny. Nejprve bylo kritizováno chování cizí hierarchie, především německých biskupů a opatů v Čechách a maďarských biskupů na Slovensku, kteří svého postavení zneužívají k národnostnímu útlaku. Biskupové by s ostatními kněžími měli jednat jako se sobě rovnými a ne jako se sluhy. Duchovní by si své představené měli volit sami. Výnosy církevních statků mají sloužit jen kulturním a sociálním účelům. Další body programu požadují účast laiků v církevní správě, českou církevní samosprávu v podobě exarchátu či patriarchátu, národní řeč při bohoslužbě a úpravu celibátního příkazu. Řešeny jsou také různé

⁶ Doležal, J.: Český kněz..., s. 37-47; Kaňák, M.: Církev československá v historickém vývoji a přehledu, Praha: Blahoslav 1946, s. 2-3; Kovář, F.: Deset let..., s. 15; Sekot, A.: Církev československá..., s. 17-18.

sociální otázky. Závěrem se zdůrazňuje nezbytnost umožnit kněžím sdružování ve vlastních organizacích a je oceněn význam církevního tisku.⁷

Zanedlouho však proti modernistickému hnutí nemilosrdně vystoupila česká církevní hierarchie. Čeští biskupové rozpustili hlavní českou modernistickou organizaci Zemskou jednotu českého katolického duchovenstva a pod církevními tresty zakázali 25. února 1907 její činnost. Jako novodobý blud byl modernismus v témže roce odmítnut papežem Piem X. v encyklice Pascendi dominici gregis. Brzy poté kurie vydala listinu Sacrorum Antistitum, která požaduje podrobení se biblické komisi v Římě v otázkách studia a výkladu bible. V září 1910 je pak nařízena protimodernistická přísaha do rukou biskupů. Jsou také vydány směrnice teologickým fakultám a seminářům, aby zde jakékoliv modernistické projevy byly potlačeny již v zárodku. Reakce pokrokových duchovních na tyto represe byla dvojitá. Někteří přední představitelé českého katolického modernismu, jako např. František Holeček, Emil Dlouhý-Pokorný, Ladislav Kunte, František Loskot, či Josef Svozil, z církve vystoupili. Ostatní na své dosavadní snahy o reformy rezignovali a mlčky se stáhli (dočasně či natrvalo) do ústraní.⁸

⁷ Doležal, J.: Český kněz..., s. 47-50; Kadeřábek, V., Trtík, Z.: Život a víra..., s. 17; Vykoupil, L.: Vznik a první kroky Církve československé..., s. 3.

⁸ Doležal, J.: Český kněz..., s. 51-52; Kaňák, M.: Církev československá..., s. 3; Kadeřábek, V., Trtík, Z.: Život a víra..., s. 17; Sekot, A.: Církev československá..., s. 18.

Jednota katolického duchovenstva po vzniku Československa

K obnovení činnosti reformního hnutí v českých zemích došlo po ukončení 1. světové války, jejíž výsledky umožnily vznik samostatného Československa. Už v květnu 1918 však podepsali modernisté Jindřich Šimon Baar⁹ a František Xaver Dvořák manifest českých spisovatelů, v němž se přihlásili k myšlence nezávislého českého státu. Samostatný stát také požadovali duchovní z různých diecézí, kteří se 3. září sešli v Praze. Od počátku října 1918 začal vycházet pod vedením kroměřížského duchovního Matěje Pavlíka časopis Právo národa, který hlásal modernistické názory. 7. listopadu 1918 byla konečně na základě spontánního rozhodnutí kněžstva z 28. října založena Jednota československého katolického duchovenstva (dále jen Jednota), která navázala na činnost bývalé Zemské jednoty. Jejím předsedou se stal kněz a známý spisovatel J. Š. Baar a místopředsedou F. X. Dvořák. Ve vedení byli i někteří členové předchozí Zemské jednoty kněží Emil Dlouhý-Pokorný, Alois Janda nebo laik František Bílek (umělecký sochař). Na schůzi bylo též rozhodnuto o vydávání časopisu Věstník Jednoty, jehož redakcí byl pověřen Antonín Havelka. Zakrátko však vedení časopisu převzal uznávaný moravský reformátor M. Pavlík, který v té době přesídlil do Prahy a byl též zvolen tajemníkem Jednoty. Koncem roku 1918 už měla Jednota kolem 1300 členů a mezi nimi byli i vysocí církevní hodnostáři, jako např. královéhradecký biskup Josef Doubrava.

J. Š. Baar, který byl tehdy farářem v Ořechu u Prahy, vytýčil 8. listopadu 1918 na stránkách Věstníku Jednoty v článku K našemu

⁹ J. Š. Baar (7. 2. 1869 – 24. 10. 1925) se narodil v Klenčí pod Čerchovem. Po absolvování gymnázia v Domažlicích vystudoval kněžský seminář v Praze, kde byl také roku 1892 vysvěcen. Jako kaplan působil postupně v Přimdě, Spáleném Poříčí, Ořechu u Prahy, Úněticích a Stochově u Lán. Od roku 1889 byl farářem v Kloboukách u Slaného a od roku 1909 opět v Ořechu. V roce 1919 se nechal dobrovolně penzionovat a až do své smrti žil v rodné obci.

programu základní reformní představy obnovené Jednoty. Požadoval zřízení nové církevní organizace v podobě farních či náboženských obcí, právo svobodné volby všech duchovních včetně biskupů, účast kněží a laiků na správě diecézí, nová biskupství a menší farnosti, českou církevní organizaci s vlastním synodem a exarchou, národní jazyk v liturgii, nový a kvalitnější katechismus, modlitební knihy a zpěvník a jako tradičně úpravu celibátní otázky. Sám autor přiznal, že tento návrh nového programu je ještě neúplný a nedokonalý, nicméně ho chápal jako první krok k nastartování potřebných reforem.

První členská schůze Jednoty se konala 23. ledna 1919 ve Smetanově síni Obecního domu v Praze. Tehdejší pracovník církevního oddělení ministerstva školství Bohumil Zahradník-Brodský¹⁰ zde na základě své ankety, kterou provedl formou písemného dotazníku koncem roku 1918 mezi katolickými knězi, přednesl zprávu o tom, že velká většina duchovních se vyslovila pro reformy. Z ankety také vyplynulo, že značná část kněžstva nezachovává celibát a žije tak v nelegitimním svazku, neboť tehdejší zákon kněžím sňatek nepovoloval. Dále pak ve svém projevu B. Zahradník-Brodský zopakoval J. Š. Baarem publikované reformní požadavky Jednoty. Hovořilo se ale též o možné revizi Husova procesu, i o takové drobnosti, jakou bylo odstranění kněžské povinnosti nosit kolárky. V následné diskusi poprvé vystoupil před větším publikem tehdejší profesor náboženství v Plzni Karel Farský a vyzval přítomné k přísaze na reformní program. K přísaze pak všichni, včetně církevních hodnostářů, skutečně povstali.¹¹

¹⁰ B. Zahradník-Brodský (21. 8. 1862 – 26. 11. 1939) se narodil v Hostačově u Žlebů v rodině zámeckého zahradníka. Absolvoval gymnázium v Německém (dnes Havlíčkově) Brodě a roku 1886 kněžský seminář. Dlouhou dobu působil jako farář v Ouběnicích u Votic a věnoval se zejména literární činnosti (psal čtenářsky oblíbené romány a povídky). V letech 1919-1924 byl úředníkem ministerstva školství. Po odchodu do důchodu žil střídavě v Praze a Průhonicích, kde se opět zabýval literární tvorbou.

¹¹ Doležal, J.: Český kněz..., s. 56-60; Kovář, F.: Deset let..., s. 16-19; Marek, P.: České schizma, Rosice u Brna: Gloria 2000, s. 17-23, 29-35; Prášek, F.: Vznik církve československé a patriarcha G.A. Procházka, Praha: Ústřední rada ČČS 1932, s. 38-45.

Brzy v rámci Jednoty vznikla skupina Ohnisko. Její název měl kořeny v olomouckém semináři, kde koncem 19. století polští bohoslovci, kteří byli stoupenci názorů polského modernisty, mystika a propagátora sloučení katolicismu s pravoslavím biskupa Zbyszrwského, založili společenství s názvem Ognisko. Vůdčími osobnostmi skupiny se stali Alois Spisar¹², Ferdinand Stibor, Josef Hoffer a záhy také Karel Farský. Ve svých stanovách bylo Ohnisko definováno jako „volné sdružení pracujících na církevních reformách v intencích Jednoty duchovenstva až k úplnému jejich provedení“.¹³ Sdružení mělo vlastní organizaci, jejímiž oblastními jednotkami byly tzv. okrsky. Pobočka se mohla zřídit tam, kde byli alespoň tři členové. Hlavními osobami organizace byli důvěrník, tajemník a pokladník. Důvěrník měl u sebe seznam členů, tajemník vedl agendu a pokladník měl na starosti finance. Tito funkcionáři však nebyli nijak zvýhodněni a měli stejné postavení jako ostatní členové. Noví členové mohli být přijati po tajném hlasování a poté, co se zavázali, že svou ctí nezradí své kolegy ani program. O případném vyloučení člena rozhodovala většina hlasů momentálně přítomných osob. Hlasatelem názorů Ohniska se stalo Právo národa, jež vycházelo jednou za čtrnáct dní.

Během první poloviny roku 1919 se v rámci Jednoty kolem umírněnějšího J. Š. Baara na straně jedné a radikálnějšího F. X. Nováka na straně druhé vytvořily dvě odlišné názorové skupiny. Baar se však postupně začal stahovat z veřejného života. Rezignoval na svůj úřad faráře v Ořechu a v září 1919 odešel ve svých padesáti letech na odpočinek do Klenčí na Chodsku, kde se plně věnoval spisovatelské činnosti. Z Baarovy iniciativy vzešla v polovině roku

¹² A. Spisar (18. 4. 1874 – 4. 9. 1955) se narodil v Německých Prusech u Vyškova. Vystudoval teologickou fakultu v Olomouci. Po vysvěcení v roce 1897 se stal kaplanem v Pasekách u Šternberka a později v Ostravě a Přívoze. Poté vyučoval náboženství na reálce v Litovli a od roku 1906 v Kroměříži. V letech 1919 a 1920 byl zaměstnán jako úředník církevního oddělení zemské politické správy v Brně. Jako člen ČČS se věnoval pedagogické činnosti a od roku 1925 žil trvale v Praze. V letech 1935 – 1949 byl profesorem systematické teologie na Husově teologické fakultě.

¹³ Kadeřábek, V., Trtík, Z.: Život a víra..., s. 19.

1919 velmi důležitá publikace *Obnova církve katolické v Československé republice*. Redaktorem této rozsahem poměrně malé brožury (šedesát pět stran), která se stala nesmírně důležitou pro další vývoj reformního hnutí, byl M. Pavlík.

Čtrnáctistránkový úvod se snaží dokázat, že nynější reformní požadavky mají kořeny už v dávné české církevní historii. Je také zdůrazněno, že prosazované reformy se netýkají dogmatických základů církevního učení. V následujících devíti kapitolách jsou pak formulovány a podrobně rozebrány vlastní požadavky. První článek publikace požadoval zřízení pražského patriarchátu, který se měl stát jakýmsi mostem pro sblížení katolicismu a pravoslaví. Druhý bod se týkal církevní samosprávy. Bylo požadováno vytvoření farních obcí s farářem jako předsedou, který podle potřeby určuje počet členů farní rady. Předpokládalo se také zřízení dvanáctičlenných diecézních rad s biskupem jako předsedou. Celá církev pak měla být řízena za předsednictví patriarchy ústřední radou, tvořenou diecézními zástupci. Jako třetí se řešila úprava patronátní otázky a obsazování beneficií. Základem pro církevní hospodaření se měla stát náboženská daň. Za čtvrté byla navržena česká liturgie, což je zdůvodňováno cyrilometodějskou tradicí, biblicky a také praxí u Slovinců. Kromě toho by se též měla sloužit staroslověnská liturgie v Emauzském klášteře v Praze i na některých jiných památných místech. Jako pátý byl vysloven návrh na úpravu studia a výchovy budoucích kněží. Je prý třeba zrušit diecézní semináře a zavést centrální bohoslovecké fakulty s upraveným studiem teologie. Za šesté byl jmenován požadavek zdobrovolnění celibátu, jenž je zdůvodňován biblickými citáty a raně křesťanskou praxí. Sedmý článek byl věnován církevním řádům, jejichž majetek by měl být sloučen s ostatním majetkem církve. Každý řád má také mít v Československu svou vlastní provincii. Za osmé bylo navrženo zrušení zákazu církevních obřadů v případě, že je zemřelý pohřben žehem. Poslední devátý bod

publikace pak požadoval opravu a úpravu breviáře a převedení modliteb do národního jazyka.¹⁴

V červnu 1919 rozeslal výbor Jednoty tuto publikaci svým členům v Čechách, aby o ní hlasovali. Hlasování se zúčastnilo 2091 kněží a s publikovanými požadavky jich souhlasilo 1788. 19. května 1919 bylo na výborové schůzi Jednoty rozhodnuto o vyslání delegace k papežské kurii do Říma k přímému vyjednávání o požadavcích Jednoty. Přijetí delegace ze strany kurie zřejmě dohodl papežský nuncius, který se při svém únorovém pobytu v Praze sešel se členem výboru Jednoty B. Zahradníkem-Brodským a seznámil se tak s českým reformním hnutím. Složení výpravy bylo následující: člen československé delegace na poválečné konferenci v Paříži a pozdější banskobystrický biskup Marian Blaha, děkan teologické fakulty v Praze Vojtěch Šanda, moravský děkan Alois Kolísek a český děkan a poslanec František Kroiher.¹⁵ K jednání do Říma odjeli 21. června. Podsekretář Federic Tadeschini jim při předběžném jednání doporučil, aby předložené požadavky upravili a zjednodušili. Nová verze, která měla místo devíti jen čtyři body, pak byla kurii předána 1. července.

V úvodu tohoto dokumentu se potřeba reformem zdůvodňuje dějinnými souvislostmi. Dále pak následují ve čtyřech bodech reformní požadavky. Za prvé je zmíněna potřeba jmenovat nové biskupy, kteří nebudou cizinci. Odvolat je nutné arcibiskupy Pavla Hyuna a Lva Skrbenského, brněnského biskupa Norberta Kleina, litoměřického biskupa Josefa Grosse a slovenské biskupy Radnaye a Balase. Nová diecéze by se měla vytvořit v Bratislavě nebo Trnavě. Biskupské kandidáty by měli papeži prostřednictvím pražského arcibiskupa navrhnout duchovní i laici. Za druhé by pražský

¹⁴ Doležal, J.: Český kněz..., s. 63-64; Kadeřábek, V., Trtík, Z.: Život a víra..., s. 21-22.

¹⁵ F. Kroiher (1871-1940) pocházel z Roušína u Českého Krumlova. Absolvoval gymnázium a seminář v Českých Budějovicích. Po svém vysvěcení v roce 1894 působil jako kaplan v Blatné (1894-1896) a Borovanech (1896-1914). Od roku 1914 byl farářem a děkanem v Ledenicích. Věnoval se také politické a organizátorské činnosti. Od r. 1903 byl členem a poslancem agrární strany a funkcionářem řady družstevních, peněžních a tiskových organizací a spolků.

arcibiskup měl získat větší pravomoci nad všemi církevními provinciemi na území Československa, podobně jako kdysi sv. Metoděj. Za třetí by mělo být v Československé republice povoleno užívat při bohoslužbách a modlitbách češtiny. Na některých specifických místech (např. Velehrad, Nitra) by mohla být obnovena staroslověnština. Čtvrtý bod se týkal dobrovolnosti celibátu, což bylo zdůvodňováno praxí u slovanských autokefálních církví.

Papež Benedikt XV. přijal československou delegaci 4. července 1919. Audience, při níž se postupně probíraly jednotlivé body předloženého dokumentu, trvala třicet pět minut a hovořilo se při ní latinsky i italsky. Papež se zastával dosavadních církevních hodnostářů v Československu, ale přislíbil rezignaci arcibiskupa P. Hyuna. Prosazoval biskupský primát pro Olomouc, ale nakonec souhlasil, aby byl primasem pražský arcibiskup. Otázku liturgického jazyka měla podle papeže prostudovat příslušná komise. K otázce celibátu se papež nevyjádřil, ale sekretář Pietro Gasparri prohlásil, že v této věci je třeba zachovat klid a trpělivost. Členové delegace se v Římě zdrželi ještě několik dní, ale žádné další kontakty s kurií se už neuskutečnily.¹⁶

Informace o římských jednáních podal na schůzi výboru Jednoty dne 7. srpna 1919 F. Kroiher. Nejprve vyjádřil radost z průběhu přijetí československé delegace papežem a celou akci označil za počátek úsilí o reformy. Výboru Jednoty bylo následně uloženo v jednáních pokračovat. J. Š. Baar, který schůzi naposledy předsedal, dále shrnul dosavadní činnost výboru Jednoty. Prohlásil, že jedna část duchovenstva pokládá činnost výboru Jednoty za málo radikální a druhá část zase obviňuje výbor z přílišné reformní horlivosti. Toto názorové pnutí však označil za prospěšné pro korekci

¹⁶ Doležal, J.: Český kněz..., s. 64-65; Prášek, F.: Vznik církve československé..., s. 46-49; Vykoupil, L.: Vznik a první kroky Církve Československé..., s. 4-5.

a prohloubení společné práce. Varoval však před vnášením fanatismu a osobních zájmů do myšlenkových sporů.

V následné diskusi byl významný příspěvek kněze Václava Ševčíka z Brna, který přítomné seznámil s programem skupiny Ohniska. Řekl, že jejich cílem je provedení reforem za použití všech zákonných prostředků. Ačkoliv prý od svých požadavků neustoupí, jejich cílem není odštěpení od římskokatolické církve. S poukazem na revolučnost doby požadoval okamžité uskutečnění reforem bez ohledu na stanovisko Říma (tzv. *via facti*). Farář Josef Kuška vyzval předsednictvo, aby zjistilo, zda je Ohnisko připraveno provést reformy bez ohledu na církev. Odpověď na tuto výzvu však nepřišla. Nakonec byl zvolen nový výbor Jednoty. Jeho předsedou se stal F. Kroiher, který byl nakloněn ústupkům a kompromisům vůči katolické hierarchii.¹⁷

Srpnová schůze Jednoty je přinejmenším ve dvou momentech důležitým mezníkem ve vývoji reformních snah. Jednak došlo k zřetelné radikalizaci postojů u části duchovních a zároveň přestalo být reformní hnutí tolerováno či dokonce podporováno vyšší hierarchií. Důkazem toho je i fakt, že srpnové schůze se nezúčastnil žádný církevní hodnostář. V tomtéž měsíci episkopát v českých zemích obeslal duchovenstvo rozsáhlým listem, v němž varoval před novým rozmachem modernistického hnutí a pod hrozbou církevní sankce zakazoval vydávání a četbu časopisu Právo národa. Zákaz se však víceméně minul účinkem, neboť časopis přestalo z původních 3300 předplatitelů odebírat jen asi 300. Dokladem negativního postoje církve k reformnímu úsilí bylo též jmenování rozhodného odpůrce reforem Františka Kordače¹⁸ novým pražským arcibiskupem, které se

¹⁷ Doležal, J.: Český kněz..., s. 65-66; Kadeřábek, V., Trtík, Z.: Život a víra..., s. 27-29.

¹⁸ F. Kordač (11. 1. 1852 – 26. 4. 1934) se narodil v Seleticích poblíž Nymburka. V letech 1880-1885 byl kaplanem v Liberci. Poté působil v litoměřickém semináři, od roku 1890 jako jeho rektor. Po roce 1905 se stal profesorem pražské teologické fakulty. Jako arcibiskup se pokoušel kolem roku 1920 konsolidovat situaci v církvi. V roce 1931 po sporech s nunciem Ciriacim abdikoval na post primase českého.

odehrálo nečekaně 9. září 1919. Kněží Ohniska na tuto skutečnost zareagovali 15. září rozpuštěním své skupiny a založením nové organizace pod názvem Klub reformních kněží (dále jen Klub). Předsedou Klubu se stal K. Farský a místopředsedy J. Smrček a F. Ševčík. Jeho předními členy-důvěrníky pak byli Václav Falta, Oskar Malý, Rudolf Pařík, Gustav Adolf Procházka¹⁹, Ferdinand Stibor a Karel Vodička. Klub měl podle svých stanov usilovat o realizaci církevních reforem a dostát tak lednové přísaze duchovenstva na jejich uskutečnění. Jeho výkonný výbor byl tvořen předsedou, dvěma místopředsedy, třemi jednateli, pokladníkem, tajemníkem a třemi přísedícími. Klub odmítl Kordačovo jmenování arcibiskupem a navrhl několik vlastních kandidátů na tento post, mezi nimiž byli např. F. X. Dvořák, J. Š. Baar nebo K. Farský.²⁰

Odboj radikálních duchovních proti římskokatolické církvi se začal stupňovat. Na svátek sv. Václava 28. září a v den prvního výročí vzniku republiky 28. října byly poprvé slouženy bohoslužby v češtině. Mnoho kněží také ať už skrytě či dokonce otevřeně porušovalo příkaz celibátu. Podle nového občanského zákona z května 1919 totiž mohl kněz uzavřít sňatek buď na úřadě nebo i v kostele, pokud se našel duchovní, který by ho oddal. Také vůdčí osobnost radikálních reformistů K. Farský opustil místo učitele náboženství v Plzni a odstěhoval se do Prahy, kde stanul v čele příprav na vyhlášení nové církve. Byl ve stálém písemném i osobním styku se všemi regionálními důvěrníky Klubu a koordinoval společné akce. Své spolupracovníky však Farský vybízel k trpělivosti a opatrnosti v jednání i při předávání jednotlivých zpráv, neboť vedení Klubu mělo

¹⁹ G. A. Procházka (11. 3. 1872 - 9.2. 1942) se narodil v Kosmonosech. Po maturitě na gymnáziu v Mladé Boleslavi absolvoval roku 1895 teologická studia v Litoměřicích. Po založení ČČS se stal jejím duchovním, v roce 1923 biskupem východočeské diecéze a roku 1928 druhým patriarchou ČČS. Od roku 1935 působil jako profesor pastorální teologie na Husově fakultě v Praze. Vedle teologické práce se také věnoval publicistice.

²⁰ Kadeřábek, V., Trtík, Z.: Život a víra..., s. 30-31; Sekot, A.: Církev československá..., s. 20; Spisar, A.: Ideový vývoj církve československé, Praha: Ústřední rada ČČS 1936, s. 57.

informace o chystaných protiakcích ze strany římskokatolické hierarchie. V proreformním Právu národa byli kněží vyzýváni, aby prozatím při výuce náboženství používali místo katechizmu bibli a aby církevní obřady prováděli v češtině.

Důležitým krokem k založení nové církve byla schůze padesáti kněží – členů Klubu v Národním domě na Smíchově 27. listopadu 1919. Schůzi předsedal K. Farský a B. Zahradník-Brodský. Farský připomněl bouřlivé události posledních týdnů a měsíců: mnozí se kněžské sňatky, žádosti kněží o suspenzi, zákaz Práva národa biskupským listem a zákaz českých bohoslužeb pražským arcibiskupstvím. Taková situace byla podle něj již dále neudržitelná a jediné možné řešení spatřoval v založení nové vlastní církve. Farský navrhoval, aby nesla označení česká církev katolická. Slovenský kněz Albín Šťastný však navrhnul jméno církev československá s odůvodněním, že nyní existuje československý stát a národ. Tento návrh byl při hlasování schválen. Nová církev měla prozatím přijmout dosavadní římskokatolické zřízení, jen bohoslužby měly být české. Na správě církve se předpokládal výrazný podíl laiků. Jasně vymezení věrouky bylo odloženo teprve na budoucí církevní sněm. Církev měla být moderní, avšak zároveň stále v „duchu Kristově“. Hlásit se též měla k odkazu Jana Husa a českých bratří. Na závěr bylo stanoveno, že příští schůze Klubu se bude konat 8. ledna 1920 opět ve smíchovském Národním domě. O přípravách k založení nové církve byl podrobně informován český episkopát. 5. listopadu biskupové zakázali Klubem plánované české bohoslužby o vánocích, které se však nakonec přeci jenom na mnoha místech konaly.²¹

Aby však české bohoslužby vůbec mohly proběhnout, bylo nejprve třeba přeložit římskokatolickou mši z latiny do češtiny. Tohoto úkolu se už počátkem roku 1919 ujalo několik kněží

²¹ Kadeřábek, V., Trtík, Z.: Život a víra..., s. 35-39; Kozák, J.: O otázce náboženské, Kdyně: Okresní sbor osvětový 1922, s. 17; Spisar, A.: Ideový vývoj..., s. 58; Vykoupil, L.: Vznik a první kroky Církve československé..., s. 6.

z Jednoty, kteří byli odborníky na liturgii. Arcibiskup F. Kordač se však po svém jmenování v září 1919 vyslovil proti překladu mše s odůvodněním, že by to narušilo církevní liturgickou jednotu. Překladaelé proto v polovině října svou práci přerušili, neboť se obávali případného postihu. V okamžiku, kdy Klub rozhodl o konání českých vánočních bohoslužeb, bylo nezbytně nutné překladatelskou práci znovu obnovit. Jednatel Klubu G. A. Procházka se obrátil na jednotlivé překladaele z dřívější doby s žádostí, aby ve své práci pokračovali. Všichni oslovení to však odmítli s poukazem na velké osobní riziko. Výjimku byli ochotni udělat pouze v případě vysoké finanční odměny, což ovšem zase odmítal Klub.²²

Předseda Klubu K. Farský se proto nakonec pod tlakem okolností koncem října 1919 rozhodl, že mši přeloží sám. Již z minulé doby měl vlastní překlad zpívaných a nahlas přednášených modliteb, který nyní doplňoval o zbývající části. Farský svůj překlad sestavoval do dílčích sešitů, které byly ihned tištěny na náklady Klubu v jedné pražské tiskárně. První dva sešity tzv. Českého misálu dokončil počátkem prosince. Z celkového počtu 1500 výtisků byla třetina rozebrána členy Klubu. Zbytek byl postupně rozesílán ostatním zájemcům, kteří si misál objednali. Panovaly však značné obavy, zda bude distribuce dokončena ještě před vánocemi. Nakonec se to podařilo díky značnému úsilí K. Farského a G. A. Procházky, kterým při rozesílání výtisků též významně pomáhali duchovní Arnošt Šimšík a Martin Zeman. České bohoslužby se tak o vánocích roku 1919 skutečně mohly konat. Vydávání sešitů Českého misálu však pokračovalo i poté. Postupně byla překládána liturgie ke všem jednotlivým událostem církevního roku. Celkem bylo v letech 1919 a 1920 vydáno sedm sešitů. Poslední dva již nejsou dílem Farského, nýbrž Aloise Tuháčka.

²² Na finanční otázce také ztroskotalo jednání s farářem Bouškou, jehož starší překlad určitých částí liturgie chtěl Klub využít.

Vydání Českého misálu a české vánoční bohoslužby byly dva významné kroky k naplnění jednoho ze základních reformních požadavků. Byly důkazem odhodlání části reformistů realizovat v praxi své představy i proti vůli vedení římskokatolické církve. Český misál byl většinou reformních kněží přijat příznivě, i když mu někteří vytýkali četné překladové a stylistické chyby. Různé nedostatky byly ovšem pochopitelné vzhledem k časové tísní, které byl autor nucen svou práci přizpůsobit. Vznik Českého misálu měl dokonce ohlas i v zahraničí. Z Chorvatska, Maďarska, Německa či Francie přicházely Farskému dotazy na podobu misálu a na postup při překladu latinské mše.²³

Poněkud specifické byly aktivity reformního hnutí na Moravě. 7. listopadu 1918 vznikla v Přerově Jednota duchovenstva olomoucké arcidiecéze. Jejím předsedou byl zvolen A. C. Stojan²⁴, jenž se snažil mírnit reformní radikalismus. Podobná diecézní Jednota už ale také fungovala několik let v Brně pod vedením faráře Ladislava Zavadila. 30. dubna 1919 se část kněží olomoucké diecézní Jednoty na schůzi v Přerově vyslovila pro sjednocení s pražskou Jednotou. Stejný názor vyslovila i brněnská Jednota. O těchto požadavcích se dále jednalo za účasti pražských zástupců Jednoty na dvou květnových schůzích v Přerově a Brně. Na první schůzi, konané 21. května v sále městské besedy v Přerově za předsednictví faráře F. Hoffera, měl hlavní referát B. Zahradník-Brodský. Byla zde přijata rezoluce s požadavkem na odstoupení dosavadních moravských biskupů i všech ostatních spoluprací s bývalým režimem zprofanovaných církevních představitelů. Noví biskupští kandidáti pak měli být navrženi

²³ Kaňák, M.: Dr. Karel Farský, Praha: Blahoslav 1951, s. 26-30.

²⁴ A. C. Stojan se narodil 22. 5. 1851 v Beňově na Přerovsku. Po studiích v Příboře a Kroměříži absolvoval teologickou fakultu v Olomouci. Po ukončení studia v roce 1876 byl kaplanem ve Štítech, Příboře a Veřovicích. V letech 1888 – 1908 působil jako farář v Dražovicích na Vyškovsku a posléze v Kroměříži. Roku 1918 byl jmenován sídelním kanovníkem v Olomouci a roku 1921 arcibiskupem. Za katolickou národní stranu působil také v politice. Postupně byl poslancem vídeňské říšské rady, československého Národního shromáždění a od roku 1920 senátorem. Zemřel 29. 9. 1923 v Olomouci.

demokraticky celým duchovenstvem. V závěru rezoluce byly výbory diecézních Jednot vyzvány k připojení k pražské Jednotě. Sloučení s pražskou Jednotou také podpořila schůze, jež se konala 22. května v Besedním domě v Brně za předsednictví preláta P. Šupa. Proti sjednocení moravských diecézních Jednot s pražskou se však nakonec vyslovalo jejich vedení v čele s A. C. Stojanem a L. Zavadilem, mj. z obavy před možnou podřízeností Praze. Radikální moravští kněží však bez ohledu na toto rozhodnutí založili 10. září 1919 Zemskou jednotu katolických duchovních pro Moravu a Slezsko jako součást pražské Jednoty. Za jejího předsedu byl zvolen Jan Holba.²⁵

Je zřejmé, že novodobé reformní hnutí v českých zemích mělo poměrně dlouhou tradici. Tato tradice však nebyla souvislá, neboť všechny reformní snahy byly vždy po určité době vnějšími zásahy přerušeny. Jednotlivé reformní pokusy se od poloviny 19. století objevovaly vždy v okamžiku celkově vhodné politické a společenské situace. Takovými okamžiky byly především revoluční rok 1848, liberální období přelomu 19. a 20. století a vznik samostatného československého státu v roce 1918. V momentě, kdy se poměry změnila a přestaly být příznivé, se reformisté se svými požadavky zase stáhli do pozadí. Reformních požadavků se během oněch přibližně sedmdesáti let objevilo velké množství. Přesto byly názory jednotlivých zmíněných reformních vln značně podobné. Opakovaně reformisté především požadovali přizpůsobení římskokatolické církve moderní době (vědě), demokratizaci církevní organizace a zmenšení sociálních rozdílů mezi duchovními, zrušení celibátu a zavedení českého jazyka do bohoslužby. Nejrozsáhlejší reformní hnutí vypuklo nepochybně po ukončení 1. světové války a vzniku Československé republiky. Nespokojení duchovní využili celospolečenské radikalizace a opětovně vystoupili se svými požadavky. Protože však vedení římskokatolické církve s jejich splněním stále otálelo nebo je dokonce

²⁵ Šuvarský, J.: Biskup Gorazd, Praha: Ústřední církevní nakladatelství 1979, s. 106-107.

zcela odmítalo, začaly přibližně od poloviny roku 1919 stále více sílit hlasy části duchovních po založení vlastní církve. Tyto radikální hlasy se pak počátkem roku 1920 skutečně dočkaly naplnění.

Vznik církve československé a první rok její existence

8. ledna 1920 byl na členské schůzi Klubu reformního duchovenstva v Národním domě na Smíchově vyhlášen vznik církve československé (dále jen CČS). Schůzi, které se účastnilo 309 osob, předsedal K. Farský spolu s B. Zahradníkem-Brodským a zástupcem Moravy J. Holbou. Na úvod promluvil čestný host ministr veřejných prací F. Staněk. Vysoce ocenil snahu reformistů o zavedení českého jazyka v bohoslužbě. Farský připomněl události poslední doby a vyložil je jako perzekuci reformistů ze strany vedení římskokatolické církve. Advokát a bývalý kaplan Josef Choc poté hovořil o špatném právním postavení českého kněze, jenž se rozhodne uzavřít sňatek. Vyslovil se pro provádění reformy i bez souhlasu Říma, ale založení nové církve odmítl. Své pronásledování ze strany římskokatolické církve poté, co se oženil, vylíčil také farář F. Stibor. Kněz J. Holba podal zprávu o náboženské situaci na Moravě. Odtržení od římskokatolické církve odmítl poukazem na nesouhlas většiny lidu s tímto krokem. S postojem Choce a Holby též vyslovil souhlas katecheta F. Ševčík. Situaci chtěl řešit podporou těch politických stran, které jsou ochotny prosazovat reformní program. Takovou podle něj byla především strana lidová.

V dalším jednání se pokračovalo odpoledne. Jako první vystoupil se silně emocionálním projevem E. Dlouhý-Pokorný. Připomněl mnohasetletý útlak ze strany římskokatolické církve i své osobní střety s ní a vyzval k vytvoření vlastní církve. Na bezvýslednost dosavadních jednání s vedením římskokatolické církve také poukázal jenišovický farář G. A. Procházka a vyzval přítomné k hlasování. S tímto návrhem byl vysloven všeobecný souhlas a došlo k rozdáni hlasovacích lístků. Účastníci schůze se měli jejich prostřednictvím vyjádřit k otázce, zda jsou pro vznik samostatné

církve či nikoliv. Hlasování o vzniku církve se nakonec zúčastnilo pouze 211 členů Klubu, z nichž 140 hlasovalo pro, 66 proti a 5 hlasů bylo neplatných. Poté si kněží vzájemně blahopřáli, zazněla státní hymna a svatováclavský chorál a schůze byla na chvíli přerušena.

Farský pak přečetl návrh Organizačního řádu ČČS. V čele správy prozatím stanul církevní výbor, jehož úkolem bylo organizovat novou církev, provizorně upravit bohoslužebný řád a připravit zasedání církevního sněmu. Výbor měl být dvanáctičlenný, složený z šesti laiků a šesti duchovních. K volbě duchovních došlo ihned a laici měli být vybráni později. E. Dlouhý-Pokorný se neúspěšně pokusil prosadit přijetí několika žen do výboru. Konkrétně byli zvoleni K. Farský, B. Zahradník-Brodský, E. Dlouhý-Pokorný, G. A. Procházka, F. Stibor a J. Smrček. Poslední dva však vzápětí na své funkce rezignovali. Bylo také rozhodnuto o rozdělení církve na vikariáty (zatím totožné s dosavadními), v jejichž čele měli stanout „faráři-důvěrníci“.²⁶

Celkový průběh schůze Klubu reformního duchovenstva rozhodně nebyl z hlediska postojů k založení nové církve jednoznačný. Během schůze se neustále váhalo, zda skutečně novou církev vyhlásit. Nálada obecnostva se často měnila podle obsahu jednotlivých projevů. Dopoledne spíše dominovaly projevy proti založení církve či doporučující jeho odklad. Odpoledne zasáhla výrazně ve prospěch vzniku církve řeč E. Dlouhého-Pokorného. Váhání účastníků pak definitivně prolomil projev G. A. Procházky, který důrazně apeloval na nutnost okamžitého řešení situace. Jako dosti váhavé se nakonec překvapivě ukázaly postoje samotných vůdců reformního hnutí. K. Farský na schizma nenaléhal a počítal s možností obou variant. B. Zahradník-Brodský dokonce pro vznik církve

²⁶ Bauer, K.: Myšlenkové proudy v československé církvi, Olomouc 1924, s. 9-10; Frýdl, D.: Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky, Praha: L. Marek 2001, s. 143-148; Kadeřábek, V., Trtík, Z.: Život a víra..., s. 42-47; Kaňák, M.: Dr. Karel Farský..., s. 40-42; Spisar, A.: Ideový vývoj..., s. 325-327.

nehlasoval. Vyhlášení nové církve se však v rámci Klubu systematicky připravovalo už od konce roku 1919 a bylo tedy jen otázkou času, kdy se tak stane. Je proto zřejmé, že i kdyby k vyhlášení CČS nedošlo na této schůzi, stalo by se tak o něco později na některé schůzi příští.

Ve svém prvním prohlášení k veřejnosti z 10. ledna 1920 nazvaném *Národu československému!*, jehož autorem je K. Farský, se církev charakterizovala jako „sbor Páně na základě evangelia Kristova“.²⁷ Za stěžejní vyhlásila svobodu svědomí a náboženského vyznání u jednotlivce. Chtěla vyřešit zároveň českou otázku národnostní i náboženskou a dovolávala se v této souvislosti T. G. Masaryka. Národ by prý měl být osvobozen i v oblasti náboženské a měl by mít nejen svůj stát, ale též i vlastní církev. CČS se také přihlásila k odkazu Cyrila a Metoděje, J. Husa a J. A. Komenského. Pod prohlášením je podepsán B. Zahradník-Brodský, K. Farský, G. A. Procházka a F. Stibor. Absence podpisu hlavního moravského reformisty M. Pavlíka byla později vykládána jako jeho tehdejší nesouhlas se vznikem CČS. Ve skutečnosti však tehdy v Praze nebyl z toho důvodu, že se v Kroměříži léčil z těžké oční choroby. Farskému se za svou neúčast na schůzi písemně omluvil a místo sebe poslal svého spolupracovníka A. Spisara. Celkově bylo prohlášení *Národu československému!* formulováno dosti stroze a neurčitě, což se také vzápětí stalo předmětem velké kritiky.²⁸

Ke vzniku CČS se negativně vyjádřili především univerzitní profesori historie Šusta a Pekař. Josef Šusta svůj článek uveřejnil již tři dny po založení nové církve v časopise *Venkov*. Nové církve se podle něj zpravidla rodily z hlubokých vnitřních pochyb a nesouhlasu jednotlivců či skupin s dosavadní náboženskou praxí. CČS však spíše

²⁷ Tamtéž, s. 328.

²⁸ Hník, F. M.: *Duchovní ideály československé církve*, Praha: Ústřední rada CČS 1934, s. 120-121; Kadeřábek, V., Trtík, Z.: *Život a víra...*, s. 47-49; Prášek, F.: *Vznik církve československé...*, s. 65-67; Spisar, A.: *Ideový vývoj...*, s. 327-329.

vznikla jako reakce na nesplnění víceméně vnějších náboženských požadavků z oblasti liturgie a církevní správy. Šusta tvrdí, že jediné hlubší heslo z prohlášení ke vzniku církve, kterým je svoboda svědomí, pak není téměř vůbec objasněno. V daném kontextu je proto možné tento postulát chápat jediné jako výzvu k absolutní volnosti jednotlivce v otázkách etiky i věrouky. To je však zcela v rozporu s učením římskokatolické církve, jejíž řád nová církev, byť jen prozatímně, přijala. Celkově vnímá Šusta vznik CČS jako příliš ukvapený a neujasněný. Varuje též před dosavadním značným sepětím českého národa s římskokatolickou církví, které nelze jen tak jednoduše a rychle zpřetrhat. Představitelé nové církve si na sebe vzali možná příliš velký úkol, který budou plnit jen obtížně a s nejistými výsledky.

Josef Pekař shrnul 13. ledna v listu *Národní politika* ve třech bodech důvody, proč nevstoupí do CČS a proč pokládá její ustavení za škodlivé. Za prvé podle něj vznik nové církve zkomplikuje naše mezinárodní postavení, neboť především nepřátelsky naladěni Němci a Maďaři získají nové argumenty ve své agitaci proti československému státu. Nepříznivě se však tato situace projeví i vnitrostátně. Může dojít k odcizení katolického Slovenska i k nepokojům mezi katolíky a příslušníky nové církve v českých zemích. Za druhé se Pekař domnívá, že doba po 1. světové válce není příliš vhodná pro otevírání náboženských sporů, neboť společnost je nucena spíše řešit sociální a ekonomické problémy. CČS podezírá ze snahy spojovat revoluci politickou (vznik samostatného státu) s církevně náboženskou, což považuje za znepokojivé a krajně nedůvěryhodné. Třetím důvodem k odmítnutí nové církve je pak Pekařovi myšlenková mělkost, nepřipravenost a nejasnost, kterou je prostoupeno její prohlášení k národu. Charakter tohoto prohlášení mu spíše připomíná negativně zaměřený agitační politický pamflet, než seriózní náboženský program. Pekař také podobně jako Šusta kritizuje

postulát o svobodě svědomí, jehož liberální výklad prý může vést až k morálnímu úpadku národa. V závěru Pekař píše, že jeho článek není obhajobou římskokatolické církve, ale pouze varováním před nepříznivými důsledky vzniku CČS pro stát a národ.²⁹

Je zřejmé, že oba projevy si jsou v jednotlivých momentech své kritiky podobné a jejich autoři docházejí k přibližně shodným závěrům. Pekařova kritika je ale formulována jasněji, srozumitelněji a je více komplexní. Zatímco Šusta zdůrazňuje především náboženskou a myšlenkovou nevyhraněnost nové církve, Pekař také upozorňuje na politické a společenské problémy, jež může vyvolat její vznik. Oba projevy vážených historiků měly přirozeně ve společnosti značný ohlas, ale celkově ve svém důsledku církev příliš nepoškodily. Počet členů CČS v prvních dnech a týdnech její existence totiž neustále obrovským tempem narůstal.

Brzy na vyhlášení CČS zareagovala také římskokatolická hierarchie. 15. ledna 1920 byla nová církev dekretem ve jménu papeže Benedikta XV. zavřena, odsouzena a všichni kněží, kteří se k ní přihlásili, byli exkomunikováni. K tomuto prohlášení se též připojil arcibiskup F. Kordač. Už o dva dny dříve vydal výbor Jednoty katolického duchovenstva v čele s F. Kroiherem prohlášení s názvem Katolickému kněžstvu i lidu československému, v němž odsoudil ustavení CČS. Jednota zde prohlašuje, že sice trvá na svých reformních požadavcích, ale nesouhlasí s tím, aby se jejich nesplnění stalo záminkou k vytvoření nové církve. Takové dalekosáhlé rozhodnutí pokládá za škodlivé a zavrhuje ho. Kněží, kteří se k tomuto kroku odhodlali jsou prý pouze nepatrným zlomkem veškerého duchovenstva, jehož většina vznik nové církve nepodporuje. Československý lid je vyzýván, aby agitaci CČS nepodleh a zůstal

²⁹ Cínek, F.: K náboženské otázce v prvních letech naší samostatnosti, Olomouc: Lidové závody tiskařské a nakladatelské 1926, s. 29-38; Frýdl, D.: Reformní náboženské hnutí..., s. 149-158; Kadeřábek, V., Trtík, Z.: Život a víra..., s. 50-51; Marek, P., Červený, V., Lach, J. : Od katolické moderny k českému církevnímu rozkolu, Rosice u Brna: Gloria 2000, s. 19-20; Prášek, F.: Vznik církve československé..., s. 67.

věrný římskokatolické církvi. Ani toto prohlášení však katolickou hierarchií nepřesvědčilo o věrnosti Jednoty. 17. ledna vydali českomoravští biskupové společný pastýřský list, v němž Jednotu rozpustili a duchovním dovolili pouze sdružování na úrovni Jednot diecézních. Nebylo možné přehlédnout, že právě z platformy Jednoty vznikla CČS a množství členů Jednoty s novou církví sympatizovalo.³⁰

Střediskem CČS se stal v Praze kostel sv. Mikuláše na Staroměstském náměstí, kde se každou neděli odehrávaly bohoslužby. Hlasatelem názorů nové církve se stal dosavadní časopis Klubu reformního duchovenstva Právo národa, který byl majetkem M. Pavlíka. Jeho šéfredaktorem se od 9. ledna 1920 stal E. Dlouhý-Pokorný. 25. ledna se v sakristii kostela sv. Mikuláše konalo shromáždění, na němž došlo k ustavení první náboženské obce a přijetí prozatímního náboženského řádu, na jehož základě měla být CČS schválena státem. 29. ledna byl pak tento řád potvrzen církevním výborem. Prozatímní organizační řád církve měl třicet dva článků. CČS se zde prohlašovala za křesťanskou církev stojící na zásadě svobody svědomí a náboženského přesvědčení, jejímž ideovým základem je evangelium Kristovo. Za vykladatele tohoto evangelia považuje Cyrila s Metodějem, J. Husa a jednotu bratrskou. Řád také jmenuje jednotlivé stupně církevní organizace, jako náboženskou obec, radu starších, úřad biskupa a patriarchy nebo církevní sněm. CČS je v řádu označena za vývojovou pokračovatelku a dědičku římskokatolické církve s právem užívat označení katolická v „čistém slova smyslu“.³¹

³⁰ Doležal, J.: Český kněz..., s. 73-74; Frýdl, D.: Reformní náboženské hnutí..., s. 159-167; Kaňák, M.: Stručný nárys dějin Československé církve vzhledem k jejímu vzniku a půlstoletému vývoji. In: Padesát let Československé církve, Praha: Ústřední církevní nakladatelství 1970, s. 15-16; Prášek, F.: Vznik církve československé..., s. 69-70, 73-76; Šuvarský, J.: Biskup Gorazd..., s. 112.

³¹ Kadeřábek, V., Trtík, Z.: Život a víra..., s. 53, 54; Kaňák, M.: Dr. Karel Farský..., s. 43; Prášek, F.: Vznik církve československé..., s. 77-79; Urban, R.: Die Tschechoslowakische Hussitische Kirche, Marburg an der Lahn: J. G. Herder-Institut 1973, s. 46-47.

V únoru 1920 podal církevní výbor žádost na ministerstvo školství o státní uznání CČS. Zároveň kooptoval řadu dalších členů a rozdělil se na jednotlivé podvýbory: pro záležitosti duchovní (konzistoř), liturgický, organizační a tiskový. Problém se svým právním postavením vyřešil církevní výbor tak, že využil ústavy nového státu, podle níž jsou všechny církve rovnoprávné a prohlásil, že se CČS považuje za veřejnoprávní a zahajuje své úřadování. Absence státního schválení však byla v CČS pocíťována velmi bolestivě, neboť církve ani její kněží nedostávali ze státních zdrojů žádné finance. Tehdejší vláda Vlastimila Tusara, složená převážně ze sociálně-demokratických ministrů, však pokládala církevní problematiku za vedlejší a státní schválení CČS neustále odkládala. V srpnu se proto z iniciativy K. Farského a církevního výboru konalo na různých místech Prahy několik mohutných demonstrací věřících CČS za státní schválení církve. Největší shromáždění se odehrálo 26. srpna na Staroměstském náměstí u Husova pomníku. Zřejmě pod tlakem těchto událostí podepsal 14. září ministr školství Gustav Habrman výnos o státním uznání nové církve. Stalo se tak zřejmě v poslední možné chvíli, neboť Tusarova vláda vzápětí odstoupila.

V září 1920 také došlo k reorganizaci řídicích orgánů CČS. Pro dohled nad obecně náboženskými otázkami byla ustavena nová konzistoř, v jejímž čele stanul B. Zahradník-Brodský. Církevní výbor dostal název Ústřední výbor a jeho předsedou se stal K. Farský. Nový Ústřední výbor měl devět členů duchovních (K. Farský, B. Zahradník-Brodský, R. Kysilka, E. Dlouhý-Pokorný, F. Hoffer, J. Bartůněk, J. Šlapák, G. A. Procházka a K. Kučera) a devět laiků (J. Dvořák, V. Růžička, F. Hetteš, J. Bautz, K. Tuček, V. Závorka, M. Zahradníková, F. Kučerová a A. Tučková). Několika dalším osobám pak ještě bylo uděleno čestné členství. Zvolením tří žen do laické části výboru chtěla CČS deklarovat svůj pokrokový charakter. CČS byla také organizována na Moravě a ve Slezsku. Duchovní správou zde byl už

v srpnu pověřen F. Stibor. Zdejší náboženské obce si navíc vytvořily samostatné sdružení duchovních v čele s R. Stejskalem.³²

Záhy po vzniku CČS začala diskuse o podobě církevní liturgie. Převzetí bohoslužebného řádu římskokatolické církve bylo chápáno pouze jako dočasné provizorium. Pokud se CČS chtěla stát ideově i organizačně svébytnou křesťanskou církví, musela začít s tvorbou vlastní liturgie a ostatních neliturgických církevních obřadů. Tímto úkolem byl pověřen liturgický výbor, který byl ustaven již 5. února 1920. Vůči jeho práci však začal mít brzy výhrady předseda Ústředního výboru K. Farský. Stěžoval si, že členové výboru jsou málo pružní a příliš nerozhodní. Konkrétně se mu nelíbil návrh velikonočních obřadů, které se mu zdály příliš dlouhé a nerozhodnost výboru ohledně „způsobu podávání večeře Páně věřícím“. Farský u navrhované podoby pohřebních obřadů odmítal Zachariášův zpěv, při křtu svěcenou vodu, u zpovědi kněžské rozhřešení a při svátosti pomazání nemocných zmiňování pekla. Farský tvrdil, že liturgický výbor provedl pouze zcela povrchní úpravu původních římskokatolických obřadů a požadoval zcela nové pojetí.

Farský si proto vypracoval svůj vlastní návrh obřadní příručky, který počátkem června 1920 předložil k posouzení několika vybraným duchovním a laikům z CČS. Jejich reakce byly poměrně různorodé. Jedni označili Farského návrh za příliš radikální, ale druzí s ním zase nadšeně souhlasili. Duchovní M. Zeman učinil nabídku, že Farského návrh přepracuje v krátké době do definitivní podoby. S výsledkem jeho práce byl Farský velmi spokojen. Provedl ještě určité úpravy a doplňky a zanedlouho vydal konečnou verzi připravovaného materiálu pod názvem Obřadní příručka pro církev československou. Obsahuje formuláře pro křest, sňatek a sňatková jubilea, zpověď, přijímání večeře Páně „podjednou“ i „podbojí“, pomazání nemocných a

³² Bauer, K.: Myšlenkové proudy..., s. 15; Kadeřábek, V., Trtík, Z.: Život a víra..., s. 53; Kaňák, M.: Dr. Karel Farský..., s. 43-44.

pohřeb. Zpočátku ještě příručka obsahovala pokyny pro obřady litanie,³³ vzývání Ducha svatého a svěcení kříže. V pozdějších vydáních již ale tyto pasáže byly vynechány.³⁴

Samostatnou kapitolou z počátků dějin CČS je tzv. zabírání kostelů. V řadě měst a vesnic, kde zdejší původně katolický farář spolu se všemi či pouze s částí věřících přestoupil k CČS, docházelo k živelnému zabírání kostelů, které dříve užívala římskokatolická církev. Toto jednání bylo samozřejmě protizákonné. Na druhé straně je ovšem třeba říci, že ani po právní stránce nebyla vzniklá situace jednoduchá. Kostely totiž byly obecním majetkem. Jednotlivá obecní zastupitelstva proto v řadě konkrétních případů rozhodla o propůjčení tohoto svého majetku CČS. Římskokatolická církev však s tímto postupem zásadně nesouhlasila a začala celý problém řešit soudní cestou. Stanoviska soudů se nakonec ustálila na tom, že kostely jsou sice majetkem obcí, ale právo na jejich užívání má pouze ta církev, která kostel vysvětila a užívala. Na některých místech (Radhošť u Stradoně, Dvůr Králové, Machov, Chotoviny) dokonce mezi věřícími římskokatolické a československé církve došlo i k násilným střetům. Nejčastěji tomu tak bylo v obcích, kde zdejší kostel i nadále užívali společně věřící obou církví.

V počátcích existence nové církve dosáhlo obsazování kostelů věřícími CČS takových rozměrů, že i samo vedení CČS bylo nuceno své věřící vyzvat, aby od dalšího zabírání upustili. V tomto směru také vyvíjela na CČS značný nátlak československá vláda, která CČS dokonce vyzvala, aby obsazené kostely vrátila. Argumentovala při tom tvrzením, že římskokatolické kostely stejně nejsou pro bohoslužby CČS vhodné. Tehdejší ministerský předseda Antonín Švehla a ministři Alois Rašín a Jiří Stříbrný také zároveň slibovali, že církvi zajistí dostatek financí na realizaci staveb nových kostelů a

³³ Litanie – prosebné motlitby, v nichž věřící opakovaně vzývají tři božské osoby, Pannu Marii a světce.

³⁴ Kaňák, M.: Dr. Karel Farský..., s. 47-49.

ostatních potřebných církevních budov v dostatečné estetické i užitkové kvalitě. CČS problematickou situaci nakonec skutečně řešila postupnou výstavbou nových budov. Menší část svých budoucích objektů také odkoupila od státu či jiných institucí.³⁵

V CČS se zanedlouho po jejím vzniku vyprofilovaly dva základní ideové směry: radikální (označován též jako pokrokový), který chtěl zcela nově formulovat křesťanství v „duchu moderní společnosti“, a konzervativní (později označován jako pravoslavný), který se nemínil odchýlit od křesťanské věrouky a usiloval pouze o změny v oblasti církevní disciplíny a organizace. Konzervativní křídlo si uvědomovalo s ohledem na mínění lidu potřebu vysvěcení nových biskupů pro CČS. Jako nejsnazší se jevilo připojení k některé už existující křesťanské církvi. B. Zahradník-Brodský prosazoval spojení s pravoslavnou církví srbskou s odůvodněním, že právě z pravoslavného Východu k nám přišlo křesťanství. Zahradník-Brodský byl v tomto svém přesvědčení značně ovlivněn protestantským obdivovatelem pravoslaví Pavlem Kopalem-Stěhovským, který tehdy působil jako docent na Husově bohoslovecké fakultě. Na Moravě pak tyto myšlenky obhajoval duchovní z Chudobína Josef Židek. Pozdější hlavní zastávce pravoslavného směru M. Pavlík v té době se vstupem do CČS ještě váhal a učinil tak až 5. července 1920.³⁶

Vedení CČS se nakonec rozhodlo se srbskou církví oficiálně navázat kontakt. Stalo se tak shodou okolností v době, kdy československé ministerstvo zahraničí zahájilo jednání o politickém spojení se srbskou vládou. Srbská církev pověřila vyjednáváním

³⁵ Kadeřábek, V., Trtík, Z.: Život a víra..., s. 56-60; Lemberk, V.: Církev československá, Praha 1921, s. 20-22; Prášek, F.: Vznik církve československé..., s. 105-106.

³⁶ Činec, F.: K náboženské otázce..., s. 39-41; Prášek, F.: Vznik církve československé..., s. 79-80.

s ČČS nišského biskupa Dositeje.³⁷ 22. srpna poprvé jednal v Praze s B. Zahradníkem-Brodským. Ten ze společného rozhovoru nabyl dojem, že srbská církev nebude ohledně sloučení klášterů žádné pro ČČS nepřijatelné podmínky. Pozitivní výsledky mělo též Dositejovo nezávazné jednání s K. Farským o den později. Kromě toho se Farský v této době také setkal se srbským ministrem kultury Marinkovičem, jenž právě pobýval v Československu. Marinkovič prohlásil, že jednání obou církví musí proběhnout takovým způsobem, aby tím neutrpěly vztahy Srbska s Vatikánem.³⁸

Ústřední výbor ČČS mezitím připravoval dokument o podmínkách připojení k pravoslavné církvi srbské. 3. září toto memorandum jeho členové jednomyslně schválili a 6. září jej slavnostně předali na pražském velvyslanectví Království Srbů Chorvatů a Slovinců zástupci srbské církve, který s ním ihned odjel do Bělehradu. Odpověď měla přijít do tří týdnů, ale nakonec si na ni českoslovenští věřící museli počkat více než půl roku.³⁹ Zároveň byly pořízeny opisy memoranda a zaslány spolu s vysvětlujícím komentářem jednotlivým náboženským obcím ČČS k prostudování.

V úvodu dokumentu se nachází krátký historický souhrn československých církevních dějin. Jeho autoři se dovolávají působení Cyrila a Metoděje na našem území a litují následného přerušení kontaktů s východním křesťanstvím. Dále zmiňují neúspěšný reformační pokus Jana Husa a celkově si stěžují na mnohasetletý útlak ze strany habsburské monarchie a římskokatolické církevní hierarchie. Nejdůležitější částí celého dokumentu je však nepochybně pasáž, v níž ČČS „projevuje ochotu přijmouti dogmatické učení srbské pravoslavné církve, vyjádřené sedmi ekumenickými koncily a

³⁷ Narodil se v roce 1878 v Bělehradě. Ortodoxní teologické vzdělání získal na kyjevské akademii v Rusku. Během studií v Berlíně, Lipsku, Paříži, Ženevě a Bernu se dobře obeznámil s protestantskou a starokatolickou teologií. V roce 1913 byl zvolen biskupem nišské diecéze a významně se podílel na reorganizaci srbské pravoslavné církve po 1. světové válce.

³⁸ Cinek, F.: *K náboženské otázce...*, s. 41-42; Prášek, F.: *Vznik církve československé...*, s. 81.

³⁹ Odpověď srbské církve dorazila teprve v březnu 1921.

modlitbou věřím a podrobí se předpisům a zákonům srbské pravoslavné sjednocené církve s výhradou svobody svědomí a volného vývoje náboženského“.⁴⁰

Právě poslední část této věty už možná signalizovala začínající závažné spory ohledně pravoslavné orientace nové církve. Do značné míry totiž v daném kontextu působí jako protimluv a poněkud zpochybňuje celý závazek CČS. Ona „výhrada svobody svědomí a volného vývoje náboženského“ byla zahrnuta do už hotového textu teprve dodatečně na nátlak moravských delegátů Matěje Pavlíka a Josefa Stejskala. Je jistě paradoxní, že právě Pavlík, který tehdy v církvi patřil k radikální skupině se později stal hlavním zastáncem konzervativního pravoslavného směru. Právě tento zásadní myšlenkový obrat mu byl obzvláště v době pravoslavné krize odpůrci hojně vyčítán a využíván jako argument ke zpochybnění důvěryhodnosti jeho osoby.

Memorandum dále obsahovalo výčet dvanácti podmínek, při jejichž splnění je CČS připravena přistoupit k srbské církvi. Za první má být církvi povolen český jazyk při bohoslužbách. Na oplátku je dán příslib občasného konání církevních obřadů ve staroslověnštině. Za druhé je žádáno dočasné zachování obřadů podle římskokatolického způsobu, dokud nebudou připraveny vlastní. Třetí bod se týká demokratické církevní správy. Kněží i biskupové mají být jmenováni vždy se souhlasem věřících dané náboženské obce. Čtvrtý požadavek se vyslovuje pro to, aby kněží CČS nemuseli být po sloučení znovu svěceni. Pátý a šestý bod se zabývá ženitbou duchovních. Kněžské sňatky mají být povoleny před svěcením i po svěcení a to i opakovaně. Kromě toho by vzhledem k nedostatku kandidátů mohli být prozatím ženatí i biskupové. Za sedmé si církev ke svému zorganizování žádá vyslání biskupa, jímž by se měl stát Dositej, k němuž je chována všeobecná důvěra. V osmém bodě je

⁴⁰ Cinek, F.: K náboženské otázce..., s. 44.

vysloven předpoklad, že po vysvěcení vlastních biskupů se tito ujmou vedení autonomní CČS. Devátý požadavek je o hmotném zabezpečení kněží, jejichž plat by měl být spravedlivý, rovnocenný a pevně stanovený. Za desáté je žádáno o přijetí patnácti posluchačů na bohoslovecké učiliště v Bělehradu do doby zřízení vlastního teologického ústavu. Jedenáctý článek se vyslovuje pro přijímání žen do církevních farních výborů. Poslední podmínkou je, aby ve jménu církve nebylo obsaženo slovo pravoslavná. Závěr memoranda vyjadřuje naději na sjednocení Slovanů ve víře.⁴¹

V církvi mezitím začala příprava na první sněm, jehož konání bylo podle usnesení Ústředního výboru ze 4. listopadu 1920 naplánováno na dobu prvního výročí vzniku církve. Sněmu se mohli zúčastnit všichni věřící, ale právo jednat a hlasovat měli pouze delegáti. Těmi byli především všichni kněží církve. Kromě toho mohly za každých tisíc svých členů vyslat jednoho delegáta také jednotlivé náboženské obce. Počátkem listopadu také došlo v Olomouci k ustanovení Zemské rady starších pro Moravu a Slezsko jako pobočky pražského Ústředního výboru. Na své schůzi 11. listopadu rada hrdě konstatovala velký nárůst počtu členů na Moravě, která byla vždy pokládána za oporu římskokatolické církve. Bylo též odsouhlaseno vyslání deputace k vládě s žádostí o vyjasnění poměrů při užívání římskokatolických kostelů, o přiznání státní subvence a o upravení platu duchovních.

Krátce před započatím církevního sněmu došlo k ostré polemice mezi některými představiteli CČS a filozofem Emanuele Rádlem. Ten uveřejnil v periodiku Československá republika článek, v němž se odmítavě vyjádřil k učení nové církve. Čerpal přitom především z Farského prací, jež vznikly před vznikem církve a do značné míry tak zaměnil reformní požadavky Jednoty katolického duchovenstva

⁴¹ Tamtéž, s. 43-46; Kaňák, M.: Stručný nárys..., s. 16-17; Spisar, A.: Ideový vývoj..., s. 117-120, 331-334; Urban, R.: Die Tschechoslowakische..., s. 57-58.

s názory CČS. Nové církvi prý jde „jen o Panenku Marii a české bohoslužby“.⁴² Vytýkal, že CČS je radikální pouze politicky a nikoliv teologicky. Od římskokatolické církve se prý nechce věroučně odchýlit, což může způsobit její zánik, neboť bez vlastní věrouky nemůže ideově silnému katolictví vzdorovat.

Proti této kritice se koncem roku 1920 ostře ohradil K. Farský. Označil se naopak za radikálního kritika katolických dogmat, který je však nejen odmítá, ale také vhodně a pravdivě nahrazuje. Ještě obsáhlejším a propracovanějším způsobem odpověděl na Rádlovu kritiku M. Pavlík. Obhajuje skutečnost, že církev ještě nemá jasné a pevné učení, neboť to je prý vždy věcí postupného vývoje. CČS se podle něj snaží vyřešit současnou náboženskou krizi společnosti vytvořením nového typu křesťanství, které bude oprostěno od nadbytečných mýtů a pověr. Chce nově klasifikovat historicky podmíněné křesťanské pojmy, studovat a inspirovat se i mimokřesťanskými náboženskými proudy a nově vymezit způsob náboženské výchovy a výuky, jež by měla být více pozitivní, otevřenější a šířeji pojatá. K tomu je však třeba vzdělaných pracovníků z řad inteligence, kteří by s CČS spojili svůj myšlenkový potenciál. Rovněž je třeba hledat inspiraci u již existujících křesťanských církví, jakými jsou např. československá církev s duchovním dědictvím Západu či církev srbská spojená s východním křesťanstvím. Československo by se tak mohlo stát mostem mezi evropským Západem a Východem i v oblasti náboženské.⁴³

⁴² Bauer, K.: Myšlenkové proudy..., s. 11.

⁴³ Tamtéž, s. 11-12; Cínek, F.: K náboženské otázce..., s. 52-55; Hanf, K.: Jest církev československá církví křesťanskou a národní?, Praha: Emil Hanf 1930, s. 21-31.

Období 1. a 2. valného sjezdu církve československé

Ve dnech 8. a 9. ledna 1921 se v Národním domě na pražském Smíchově konal 1. sněm CČS. Sněmu se účastnilo 300 delegátů ze 109 náboženských obcí,⁴⁴ kteří reprezentovali asi 194 tisíc věřících. Nově byl zvolen Ústřední výbor, v jehož čele stanul učitel V. Vaněk z početně nejsilnější obce Praha-Nusle. Sněm měl ovšem charakter pouze neoficiální, protože církev ještě nedisponovala vlastní ústavou. Proto také bývá častěji místo výrazu 1. sněm užíváno označení 1. valný sjezd. Právě projednání a případné schválení nové církevní ústavy bylo jedním z úkolů sjezdu. Církev se především potřebovala vymezit organizačně a ideově. Značná důležitost proto měla připadnout jednání o dogmatických otázkách a memorandu srbské církvi. Na sjezdu měly také zaznít referáty o liturgii, ekonomické situaci a církevní správě.

Od vzniku CČS byla permanentně pocíťována nutnost se zásadním způsobem postavit k určitým částem učení římskokatolické církve. Jednalo se o otázky praktické, spojené s církevními obřady, jako eucharistie, mariánský kult či uctívání svatých a jejich ostatků, ale též o zásadní otázky naukové, jakými jsou pojetí Boha, sv. Trojice, duše, stvoření světa a člověka nebo posmrtný život. Právě k těmto palčivým otázkám se měl vyjádřit referát M. Pavlíka. Hned z počátečních vět jeho projevu však bylo jasné, že o těchto problémech sjezd jednat nebude a jejich řešení bude odsunuto naneurčito. Pavlík prohlásil, že tento sjezd není kompetentní rozhodovat o specifických dogmatických otázkách.⁴⁵ Tyto záležitosti

⁴⁴ Z různých důvodů se sněmu nezúčastnilo třicet dva náboženských obcí.

⁴⁵ Pravdou ovšem je, že sjezd alespoň po formální stránce k tomu nepochybně kompetentní byl, neboť legitimním způsobem reprezentoval celou církev.

je třeba nejprve vědecky prozkoumat a v přiměřené formě je demokraticky projednat se všemi věřícími. Konkrétně se dá nyní hovořit pouze o otázkách liturgie a církevní praxe. Dogmatické zásady je však nyní možné vymezit pouze na úrovni všeobecných směrnic.

Právě tyto směrnice tvoří následující ústřední část Pavlíkova referátu. Dogmatické postuláty nové církve musí podle něj především odpovídat moderní době ovlivněné poznatky exaktní vědy. Všechny náboženské myšlenky uchopitelné vědou mají být posuzovány vědeckými metodami zcela svobodně a bez jakýchkoliv omezení. Všechna náboženská (tedy i křesťanská) dogmata by měla být nahlížena jako historicky a vývojově podmíněná. Proto je nutné podrobit kritické revizi a nové klasifikaci všechny dosavadní křesťanské myšlenkové pojmy a ty, které budou uznány jako přežití a nepodstatné, bez rozpaků odstranit. Náboženské úsilí církve je zásadním způsobem inspirováno učením a životem Ježíše Krista. Kristus je uznán jako Syn boží a podle jeho vzoru má člověk upravit svůj vztah s Bohem. Cílem je vytvoření nového typu křesťanství, které překoná různé malicherné rozdíly mezi jednotlivými církevními denominacemi. Zároveň je však prý třeba přihlížet k charakteru a zvykům jednotlivých národů. Nejvhodnější je tak vytvoření velkého církevního společenství organizovaného v národních církvích. Jednotlivé národní církve musí být právně svébytné a rovnoprávné. Mají vzájemně spolupracovat a obohacovat se. CČS konkrétně „touží po nejužším společenství s bratrskou církví srbskou a po ideové i praktické vzájemnosti s církví česko-bratrskou“.⁴⁶ Pavlík se snaží vyvrátit obavy ze společné spolupráce. Tvrdí, že srbská pravoslavná církev se zbavuje své myšlenkové strnulosti a snaží se přiblížit potřebám moderní doby. Českobratrskou církev pak označuje za přímou dědičku české reformace. Pavlík opakuje, že k zaujetí oficiálního a komplexního stanoviska k zásadním teologickým

⁴⁶ Spisar, A.: Ideový vývoj..., s. 340.

otázkám je třeba ještě spousta společné práce. K ní je třeba přizvat i mimocírkevní inteligenci a vést diskusi na stránkách odborných časopisů a publikací. Závěr referátu prohlašuje, že CČS uznává nikajsko-konstantinopolské vyznání víry, usnesení prvních sedmi koncilů a chce ideově navázat na jejich dědictví, navrhuje primát římského biskupa a prohlášení jeho neomylnosti a trvá na zásadě svobody svědomí a náboženského přesvědčení. V poslední větě svého referátu vyzývá Pavlík Ústřední výbor CČS k ustanovení komise pro organizaci teologické práce ve smyslu přednesených směrnic. Sjezd pak jednoznačně Pavlíkovy směrnice přijal jako základní ideovou linii pro budoucí činnost církve.

Pavlíkův projev určitě do značné míry odráží ideový vývoj církve v prvním roce jejího trvání. Jsou zde podobně jako v memorandu srbské církvi patrné myšlenky směru radikálního i pravoslavného a projevuje se jasná snaha najít mezi nimi přijatelný kompromis. Na rozdíl od memoranda srbské církvi však již mají v textu referátu větší převahu myšlenky radikálního směru. Jasně je to především z pasáží o svobodě svědomí, o historické a kulturní podmíněnosti křesťanských dogmat a o souladu náboženství a vědy. Pro pravoslaví hovoří především pasáž o uznání prvních sedmi ekumenických koncilů a nikajsko-konstantinopolského vyznání víry a věty o nejužším spojení se srbskou církví. Oproti memorandu to však vypadá, že církve chce nyní na učení těchto koncilů pouze navázat a nikoliv je zcela a bezvýhradně přijmout. Zvláštní je též skutečnost, že tentokrát není vůbec vzpomenut význam Cyrila a Metoděje. Pokud by se tento Pavlíkův projev srovnal s svoláním církve k národu z ledna 1920, je jistě obsáhlejší a mnohem konkrétnější, ovšem na druhé straně stále ještě obsahuje převážně obecné myšlenkové teze.

Právě tuto obecnost také později v Českobratrských hlasech kritizoval protestantský teolog Josef Lukl Hromádka. Vytýkal, že

směrnice obsahují příliš mnoho nejrůznějších hesel a pojmů bez hlubšího vysvětlení, které si navíc mnohdy vzájemně odporují. Varoval, že takové prohlášení může být podle potřeby subjektivně interpretováno různými způsoby, jak se ostatně také v době pravoslavné krize dělo.⁴⁷

Dalším důležitým bodem sjezdu bylo projednání memoranda zasláního srbské pravoslavné církvi. Na úvod přednesl B. Zahradník-Brodský referát o pravoslaví a důvodech, proč se k němu připojit. Víceméně však jen shrnul už všeobecně známé a mnohokrát vyslovené argumenty. Dovolával se především slovanské vzájemnosti a vzpomněl význam působení Cyrila a Metoděje na Velké Moravě. Delegáty se snažil přesvědčit, že srbská pravoslavná církev je ve své podstatě demokratická a přihlíží i k názorům laiků. CČS prý zůstane i nadále svobodnou a v žádném případě jí nehrozí nějaké nové zotročení. Zahradník-Brodský dále prohlásil, že zaslání memorandum není ještě zcela hotové a některé věci bude nutné dohodnout dalším vzájemným jednáním. Na závěr projevu se ještě zmínil o slíbené materiální pomoci ze srbské strany, což bylo všeobecně uvítáno. Celé memorandum pak bylo následně přečteno a jednomyslně schváleno.

Dále 1. valný sjezd přijal statut CČS, jenž měl sloužit jako základ pro budoucí vypracování první ústavy. Z ideového hlediska jsou důležité především jeho první dva články. V prvním se praví, že CČS tvoří „křesťané, vyznávající učení Ježíše Krista podle výkladu sedmi prvních všeobecných sněmů církevních a nicejského vyznání víry a řídící se tradicemi slovanských apoštolů Cyrila a Metoděje a Mistra Jana Husa“.⁴⁸ Tato definice zcela odpovídá zájmům pravoslavného směru a v podstatě znamená přijetí celé pravoslavné dogmatiky. Druhý článek statutu pak říká, že „církev československá je všeobecnou čili katolickou v čistém slova smyslu“.⁴⁹ Toto je

⁴⁷ Cinek, F.: K náboženské otázce..., s. 64-65.

⁴⁸ Spisar, A.: Ideový vývoj..., s. 150; Cinek, F.: K náboženské otázce..., s. 70.

⁴⁹ Spisar, A.: Ideový vývoj..., s. 151.

možné chápat jako snahu zpochybnit jedinečnost a vlastně i oprávněnost nároku římské církve na toto označení.

Za pozornost pak ze sjezdových příspěvků ještě určitě stojí liturgický referát Aloise Tuháčka. Zabýval se v něm především podobou bohoslužeb. Ta se prý musí radikálně změnit, avšak nikoliv najednou. Teprve postupný vývoj v praxi musí vést k ustanovení jejich definitivní podoby. Tehdejší stav, kdy byly slouženy obřady římskokatolické církve v českém jazyce, byl chápán pouze jako prozatímní. Přesto se však referent vyslovil proti úplnému zrušení mše nebo jejímu zjednodušení na připomínku večeře Páně a podpořil zachování obětního charakteru mše. Biblické texty misálu by však měly být doplněny o některé náboženské stati ze spisů J. Husa či J. A. Komenského a naopak by měly být odstraněny některé pasáže Starého zákona, jež jsou cizí duchu českého národa a moderního člověka. Jasná pravidla je prý též potřeba zavést v užívání bohoslužebných rouch, jež mají být co nejvíce jednoduchá a prostá. Černý talár, jehož barva působí ponuře a neradostně stačí nahradit bílou rochetou s krajkou a jednoduchou štolou.⁵⁰ Mešní roucha doporučuje vyrobit z nějaké obyčejné látky a zdobit pouze jednoduchými motivy v lidovém stylu. Největších změn je však prý třeba v kazatelské činnosti. Z kázání je třeba odstranit veškeré zastrašování a hrozby.⁵¹

V CČS panovala s průběhem a výsledky 1. valného sjezdu velká spokojenost. Příznivé hlasy se objevily dokonce i zvenčí. 6. a 8. února 1921 se v Národních listech o církvi příznivě vyjádřil spisovatel a historik Jan Herben. Její vznik pokládá za národní projev lidového rozumu a citu, i když zatím poněkud rozpačitý. Prozatím sice národ

⁵⁰ Talár – dlouhý, ke kotníkům sahající oděv duchovních; rocheta – bílé (většinou lněné) roucho, které sahá jen po kolena; štola – dlouhý úzký pás látky splývající kolem krku.

⁵¹ Bauer, K.: Myšlenkové proudy..., s. 119-125; Cinek, F.: K náboženské otázce..., s. 59-70; Haňavka, K. (Pravoslav): Kterou cestou půjde církev československá?, Brno 1924, s. 25-26; Kalenský, J.: Sněmy Církve československé husitské do roku 1994. In: Ekumenické sněmy prvního tisíciletí v životě Církve československé husitské, Praha: Blahoslav 1997, s. 2-3; Kaňák, M.: Církev československá..., s. 5-6; Prášek, F.: Vznik československé církve..., s. 91-96; Spisar, A.: Ideový vývoj..., s. 143-153.

ještě není schopen vytvořit nové náboženství, ale chce alespoň novou církevní formu, která bude bližší prostému člověku. Herben se domnívá, že pro řadu lidí, až myšlenkově dozrají, bude nová církev pouze přestupní stanicí do církve českobratrské. Za největší zásluhu CČS pak považuje odklon části národa od katolictví. I když kritika na první pohled skutečně působí poměrně příznivě, nelze se zbavit dojmu, že Herben s jakousi dobráckou shovívavostí pohlíží na novou církev jako na méněcennou a nevyzrálou.⁵²

CČS však stále více znepokojovala netečnost srbské pravoslavné církve ve vzájemném vyjednávání. V březnu 1921 se v řadě náboženských obcí (Olomouc, Tábor, Plzeň, pražské Nusle a Žižkov) začaly stále častěji objevovat hlasy po navázání kontaktu s nějakou západní křesťanskou církví. Hovořilo se např. o unitářích, anglikánské církvi či některých amerických protestantských skupinách. Ústřední církevní výbor nakonec zaslal do Srbska dopis, v němž po srbské církvi žádal urychlené odeslání odpovědi na memorandum CČS ze září 1920. Oznamuje, že pokud odpověď neobdrží do konce měsíce března, považuje s lítostí jednání se srbskou církví za ukončené. 5. března se výbor na své schůzi také rozhodl navázat bližší styky s českobratrskou církví evangelickou a požádat ji o zapsání studentů a přijetí několika vyučujících CČS na její Husovu bohosloveckou fakultu.

V březnu 1921 konečně po dlouhém čekání došla odpověď na memorandum od srbské církve. V úvodu se vyslovuje radost nad úmyslem CČS přestoupit k pravoslaví. Srbská církev prohlašuje, že jejím záměrem není pronikat do jiných křesťanských církví. Zároveň ale vítá veškeré snahy o sblížování křesťanstva a je ochotna nové církvi pomoci. Jako prostředníka ve vzájemném jednání ponechává nadále biskupa Dositeje. Následuje odpověď k jednotlivým bodům memoranda, jimiž CČS podmiňuje své spojenectví se srbskou církví:

⁵² Cinek, F.: K náboženské otázce..., s. 70-71.

Bohoslužebné knihy mohou být v českém jazyce, pokud vedení srbské církve schválí jejich překlad (k bodu 1). Obřady mohou mít vlastní specifickou podobu, ale musí být při nich zachováno to, co je pro pravoslaví podstatné (k bodu 2). Duchovní správa může zůstat uspořádána podle vzoru farních obcí. Národ by si mohl volit své duchovenstvo i navrhnout kandidáty na biskupský úřad (k bodu 3). Opakované svěcení duchovních nebude nutné (k bodu 4). Kněžím se zatím povoluje jen jeden sňatek (k bodu 5). Biskupové by se ženit neměli. CČS určitě i tak najde dostatek kanonicky vhodných kandidátů na biskupský úřad (k bodu 6). Jako rádce a pomocníka v organizačních otázkách vyšle srbská církev ráda biskupa Dositeje (k bodu 7). Bude vyvíjena snaha, aby se CČS stala co nejdříve autokefální. O vysvěcení nových biskupů se mlčí (k bodu 8). Československá vláda by měla uznat novou pravoslavnou církev a zajistit její materiální postavení (k bodu 9). Žádosti o studium československých bohoslovců v Bělehradě se bude srbská církev snažit vyhovět (k bodu 10). Na žádost o členství žen ve farních výborech nebylo odpovězeno, pouze se konstatuje, že až vznikne v Československu samostatná autokefální pravoslavná církev, bude si v souladu s pravoslavnými předpisy moci sama upravit své vnitřní záležitosti (k bodu 11). Pokud jde o pojmenování nové církve, je navržen název Pravoslavná československá církev svatého Cyrila a Metoděje (k bodu 12). Pod textem je podepsán bělehradský arcibiskup a srbský patriarcha Dimitrij.⁵³

Tato odpověď vyvolala v CČS značný rozruch. Záhy po jejím obdržení se 16. března 1921 sešel církevní Ústřední výbor. Část členů se vyslovila pro akceptování srbské odpovědi bez připomínek s tím, že přijetí pravoslavného dogmatu musí být samozřejmé. Jiní členové však ostře vystoupili proti postoji srbské církve ke sňatkům biskupů a ovdovělých kněží. Také se jim nelíbilo, že v dokumentu chybí

⁵³ Prášek, F.: Vznik církve československé..., s. 98; Spisar, A.: Ideový vývoj..., s. 156-158.

jakákoliv zmínka o svobodě svědomí. Na schůzi tak došlo ke sporu, jenž vyvrcholil odchodem čtrnácti členů výboru, kteří byli pro přijetí odpovědi. 23. března se Ústřední výbor CČS sešel znovu a prohlásil odpověď za nepřijatelnou. Konstatoval, že vinu na situaci nesou obě dvě strany díky vzájemnému nedorozumění. Československá strana nešťastně zformulovala nejednoznačné memorandum, které si pak srbská strana, aniž by se lépe informovala, vyložila jako žádost o přijetí celého pravoslaví. Zároveň výbor rozhodl o vypracování a zaslání nového memoranda srbské církvi.

Důležité rozhodnutí ohledně budoucí organizační podoby CČS padlo 2. dubna 1921. Většina členů Ústředního výboru se usnesla na tom, že církev přijme episkopální systém. Pro presbyterní zřízení se vyslovilo o něco méně členů výboru. Zároveň byli předběžně jmenováni tito kandidáti pro biskupskou volbu: K. Farský za západní Čechy, E. Dlouhý-Pokorný za východní Čechy, M. Pavlík za Moravu a F. Stibor za Slezsko. Prozatím však výbor vzhledem k pochybnostem, zda by biskupy neměl volit pouze církevní sněm, schválil pouze volbu dvou jmenovaných biskupů pro Čechy.

Druhé memorandum srbské církvi bylo sestaveno a schváleno na schůzi Ústředního výboru CČS 3. dubna 1921, které se však neúčastnili stoupenci radikálního směru. Nové memorandum, které je adresováno biskupu Dositejovi, jakožto zprostředkovateli jednání mezi oběma církvemi, především odmítá vytvořit z CČS církev pravoslavnou. K prvnímu a druhému bodu srbské odpovědi na první memorandum se žádá, aby komise, která bude posuzovat bohoslužebné texty, byla složena z příslušníků CČS a zasedala v Praze. K třetímu bodu se praví, že CČS si chce sama určit i první kandidáty na biskupy a jejich počet. Ohledně čtvrtého bodu by měla srbská strana uznat právoplatnost svěcení i sňatků duchovních CČS. V pátém a šestém bodě se odmítá zákaz násobného sňatku kněží a celibát biskupů. Sedmý až desátý bod se přijímá a vyslovuje se

naléhavá žádost o neodkladné vysvěcení biskupů CČS, nejpozději do dvou měsíců. U jedenáctého bodu se trvá na členství žen v církevních radách. K poslednímu bodu se píše, že název by měl i nadále zůstat v podobě „církev československá“. V závěru se pak ještě jednou opakuje výzva k bezodkladnému vysvěcení biskupů.⁵⁴

Krátce po odeslání druhého memoranda do Srbska se biskup Dositej vydal na pozvání příznivců pravoslavného směru (konkrétně faráře Ševčíka a Heteše) na Moravu. Zavítal do několika obcí, kde ochotně uděloval bířmování. V Chudobíně u Litovle dokonce nečekaně vysvětil na jáhna jistého Zdražilu. Zřejmě tak stále ještě věřil v úspěch svého poslání. 21. dubna se spolu se 130 delegáty moravských obcí sešel k jednání v Olomouci. Jako první dostal slovo biskup Dositej. Snažil se vysvětlit, že odpověď na první memorandum nemohla vzhledem k jeho formulaci znít jinak. Dále na sjezdu hovořil M. Pavlík. Zdůraznil stálý význam směrnic lednového sjezdu, především zásady svobody svědomí a vědecké činnosti. Žádal svobodu náboženské tvorby, poukázal na neopominutelný význam české reformace a na trvalou nezbytnost spolupráce s českobratrskou církví. Biskup Dositej prý se vším souhlasil a na otázku, zda by bylo možné na základě přijetí sedmi všeobecných koncilů a nikajsko-konstantinopolského vyznání víry ordinovat biskupské kandidáty CČS, odpověděl kladně. Shromáždění proto v tomto smyslu odsouhlasilo rezoluci srbské církvi.

Biskup Dositej se neustále snažil všechny přesvědčovat, že srbská církev doposud jednala s CČS jen s dobrými úmysly. Srbská církev prý po věřících CČS nežádá nějaké formální přestoupení k pravoslaví. Ve věcech náboženských má každý národ jít svou vlastní cestou, přičemž společným má zůstat jen křesťanský základ učení. CČS bude proto zajištěna plná samostatnost v podobě autokefálního

⁵⁴ Cinek, F.: K náboženské otázce..., s. 75-76; Prášek, F.: Vznik církve československé..., s. 99-100; Spisar, A.: Ideový vývoj..., s. 158-159, 349-351.

zřízení. Srbská církev se prý doposud snažila zcela nezištně a bez vedlejších úmyslů poskytnout CČS co největší a nejučinnější pomoc. Všem jejím žádostem se snažila vyhovět maximálně možným způsobem a pokud to bude možné, bude tak činit i nadále.

7. května odsouhlasil církevní Ústřední výbor na jednání v Praze podobnou rezoluci, jaká byla nedlouho předtím přijata v Olomouci.⁵⁵ V rezoluci se praví, že CČS stojí v souladu se svým statutem a lednovým usnesením svého sněmu na ideovém základě sedmi ekumenických koncilů a nikajsko-konstantinopolského vyznání víry. Nadále sice hodlá užívat svůj dosavadní název, ale při kontaktech s východními křesťanskými církvemi se bude označovat jako „československá církev pravoslavná“. Na základě tohoto svého stanoviska církev žádá, aby biskupové, zvolení náboženskými obcemi CČS, byli co nejdříve vysvěceni. Je zajímavé, že tentokrát se poprvé v oficiálním dokumentu při jednání se srbskou stranou vůbec neobjevuje zmínka o svobodě svědomí a volném náboženském vývoji. Zřejmě tomu tak bylo z čistě pragmatických a účelových důvodů.

Do Srbska tedy byly v krátké době po sobě odeslány druhé memorandum a následně olomoucká a pražská rezoluce. Srbská církev však odpověděla pouze na obě rezoluce, zatímco druhé memorandum zcela ignorovala, neboť se jí svým ostřejším zněním a konkrétními výhradami asi příliš nelíbilo. Chybu zde ale jistě učinila i CČS, protože odeslání obou rezolucí mohlo být Srby interpretováno jako nové a aktuální stanovisko CČS, které nahrazuje postoj vyjádřený v druhém memorandu. Srbská odpověď byla odeslána 13. června a opět se v ní hovoří o pravoslavné podobě CČS. Obě rezoluce se berou na vědomí a slibuje se jejich předložení sněmu nejvyšších představitelů srbské církve k posouzení. Biskup Dositej napsal k odpovědi doprovodný komentář, v němž vysvětluje, že o vysvěcení

⁵⁵ Pražská rezoluce měla ovšem samozřejmě mnohem větší váhu, neboť v Olomouci se sešli pouze delegáti moravských obcí, zatímco Ústřední výbor reprezentoval celou církev.

nových biskupů nelze rozhodnout okamžitě, ale je k tomu nutné uspořádat církevní sněm, což ovšem bude nějakou dobu trvat.⁵⁶

Je zřejmé, že oproti počátkům vyjednávání byly nyní jednotlivé otázky a spory vzájemného spojení zjednodušeny na maximálně možnou míru, aby bylo v jednání konečně dosaženo nějakých výsledků. Československá strana byla již unavena spory, které se odehrávaly při korespondenci se srbskou stranou i uvnitř vlastní církve, o podobu a míru pravoslavi, jež měla přijmout. V úsilí dosáhnout co nejdříve vysvěcení vlastních biskupů rezignovala sepsáním obou rezolucí na předchozí požadavky vyjádřené oběma memorandy. Biskup Dositej, který měl jistě i osobní zájem splnit své poslání, se ve snaze nezmařit vzájemné vyjednávání spokojil ze strany CČS s přijetím prvních sedmi koncilů a příslušným vyznáním víry. CČS však přijetím sedmi ekumenických koncilů zároveň akceptovala pravoslavné učení, které bylo ve zřejmém rozporu s některými jejími svobodomyšlnými názory. Rozhodnutí ignorovat vzájemné spory či je alespoň zjednodušit mohlo mít pouze dočasný efekt. Už tehdy muselo být jasné, že rozpory po určité době vykrystalizují znovu a s ještě větší silou.

Od 29. do 31. srpna 1921 se konal 2. valný sjezd delegátů CČS. Hlavním úkolem tohoto sjezdu bylo dopracování vlastní ústavy, na jejímž podkladě by se církev začala organizovat. Mělo též konečně dojít k volbě biskupů a diecézních rad. Vzhledem k požadavku srbské církve, aby biskupové nebyli ženatí, byl výběr možných kandidátů poněkud omezen. Nakonec byl vybrán za diecézi západočeskou K. Farský (zároveň tím získal titul metropolity-patriarchy), za východočeskou R. Pařík a za moravsko-slezskou M. Pavlík. Sjezd měl dále dodatečně schválit květnovou rezoluci Ústředního výboru srbské církvi, což také bez problémů učinil. Z jednání nebyl pořízen žádný

⁵⁶ Prášek, F.: Vznik církve československé..., s. 100-101; Spisar, A.: Ideový vývoj..., s. 159-163; Šuvarský, J.: Biskup Gorazd..., s. 120.

oficiální zápis a je proto k dispozici jen velmi málo informací o jeho průběhu. Jisté je, že na sjezdu opět hovořil biskup Dositej a slíbil urychlení postupu v otázce svěcení biskupů. Zároveň prý opětovně a jasně prohlásil, že CČS bude ponechána úplná samostatnost a nezávislost. Pojem samostatnosti si však československá a srbská strana představovaly asi značně odlišně.

Zřejmě nejdůležitějším momentem sjezdu byla změna prvního článku statutu církve (budoucí ústavy). Po provedené úpravě zněl článek takto: „Křesťané, vyznávající učení Ježíše Krista podle podání sedmi prvních obecných sněmů církevních a nicejsko-cařihradského vyznání víry a řídící se tradicemi hnutí husitského, vše v duchu nynějšího stavu lidské kultury, tvoří církev československou.“⁵⁷ Důležitým se stal především dodatek „vše v duchu nynějšího stavu lidské kultury“, který prosadil K. Farský. Tento dodatek měl být oporou tezím o svobodě svědomí a volném náboženském vývoji a naznačoval kontinuitu s ideovými směrnicemi 1. valného sjezdu církve. Farského dodatek kritizoval především M. Pavlík. Domníval se, že žádný obecně definovatelný nynější stav lidské kultury neexistuje, neboť myšlení doby je značně roztržité. Dotyčná formulace je tak pro něj zbytečná, nepromyšlená a neříkající nic určitého. Kromě toho však první článek ve shodě s květnovou rezolucí Ústředního výboru CČS opět hovoří o uznání prvních sedmi církevních sněmů, což je ovšem závazek poměrně jasný. Jako celek je tak první článek budoucí ústavy opět značně nevyvážený a mnohoznačný a každá ze stran v CČS si ho vykládala po svém.⁵⁸

⁵⁷ Cinek, F.: K náboženské otázce..., s. 85.

⁵⁸ Tamtéž, s. 84-85; Kalenský, J.: Sněmy Církve československé..., s. 3; Prášek, F.: Vznik církve československé..., s. 101; Spisar, A.: Ideový vývoj..., s. 166-168; Šuvarský, J.: Biskup Gorazd..., s. 121-122.

Pavlíkovo biskupské svěcení v Bělehradě a jeho následky

Srbská pravoslavná církev chápala závěry 2. valného sjezdu CČS jako potvrzení její pravoslavné orientace a na naléhání biskupa Dositeje začala aktivně jednat v otázce svěcení prvních biskupů. Ze tří CČS zvolených biskupů byl však koncem září 1921 povolán do Bělehradu jen M. Pavlík. Svěcení dalších dvou biskupských kandidátů K. Farského a R. Paříka srbská pravoslavná církev prozatím odložila. Na cestě vlakem do Srbska byl Pavlík doprovázen osmnáctičlenným doprovodem z českých, moravských a slezských náboženských obcí. Už v Novém Sadu, kde se k výpravě také připojil biskup Dositej, byla celá delegace uvítána zdejšími duchovními v čele s metropolitou. Velkého a nadšeného uvítání se Pavlík dočkal také v Srjemských Karlovcích, kde delegaci 20. září přijal patriarcha Dimitrij a nejvyšší oficiální shromáždění srbské církve - archijerejský Sabor. Během slavnostního aktu vystoupili s žádostí o biskupské svěcení Pavlíka zástupci Čech, Moravy a Podkarpatské Rusi. Krátce také promluvili Pavlík a srbský patriarcha Dimitrij. Poté se ještě jednou sešel archijerejský Sabor, aby s definitivní platností potvrdil Pavlíkovu volbu. Schválena byla též volba Farského a Paříka, ovšem zároveň měla zvláštní komise vyšetřit oprávněnost protestu podaného proti jejich volbě.⁵⁹

Příští den se Pavlík i s doprovodem vydal do klášterního komplexu v oblasti Fruška Gora, kde se stal pravoslavným mnichem a přijal hodnost igumena a archimandrity.⁶⁰ Své řádové jméno zvolil podle Metodějova žáka Gorazda. Poté výprava CČS odjela do Bělehradu, kde byla uvítána zástupci církve, města i vlády. Československá delegace se zúčastnila několika církevních obřadů,

⁵⁹ Protest proti volbě Farského biskupem podala srbské pravoslavné církvi, ale zároveň také československé vládě, rada starších CČS z pražského Smíchova a Benešova.

⁶⁰ Igumen i archimandrita jsou hodnosti, které v pravoslaví náleží představenému kláštera.

mj. i smuteční bohoslužby za zemřelého krále Petra. 25. září 1921 konečně proběhlo slavnostní vysvěcení Gorazda pravoslavným biskupem. Samotný obřad trval podle zvyklostí pravoslavné liturgie asi čtyři hodiny a prováděl ho sám patriarcha Dimitrij. Po vysvěcení hovořil Gorazd o smyslu existence CČS a biskup Dositej označil právě proběhlý akt za posílení slovanské vzájemnosti, které má pro československý i srbský národ nesmírný význam. Následující den se Gorazd ještě setkal se starostou Bělehradu, ministerským předsedou Pašičem a ministrem kultu. 27. září se celá delegace vydala na zpáteční cestu do Československa.⁶¹

Pro přechod M. Pavlíka k pravoslavnému směru uvnitř CČS byl zřejmě klíčový právě okamžik jeho biskupského svěcení v Bělehradě. Jeho prvotní radikální názory zřejmě vycházely z jeho osobních reflexí 1. světové války, která u něj vyvolala pochyby o tehdejšímu stavu křesťanství. Proto také po vzniku CČS prosazoval volnost jejího náboženského vývoje. V době počátečního jednání se srbskou církví se snažil o kompromis mezi radikálním a konzervativním táborem ve vlastní církvi. Myšlenková neujasněnost a tápání radikálního směru ho však zřejmě silně deprimovaly. Stále více se tedy přikláněl k pravoslaví, v němž začal nacházet věroučnou i organizační jistotu a stabilitu. Zdá se, že biskupské svěcení v Bělehradě pro něj znamenalo definitivní obrat k pravoslaví. Od té chvíle zřejmě cítil i osobní zodpovědnost a závazek vůči církvi, která ho vysvětila biskupem.

Po svém návratu byl M. Pavlík, nyní biskup Gorazd, spolu s biskupem Dositejem slavnostně uvítán v pražském chrámu sv. Mikuláše. Uvítací projev přednesl K. Farský. Připomenul počátky jednání se srbskou církví, velkou touhu CČS po organizaci v čele s vlastními biskupy i obavy části věřících, že CČS bude ve vztahu absolutní závislosti a podřízenosti k srbskému pravoslaví. Srbská

⁶¹ Bauer, K.: Myšlenkové proudy..., s. 64; Haňavka, K. (Pravoslav): Kterou cestou..., s. 18-19; Kaňák, M.: Církev československá..., s. 6; Prášek, F.: Vznik církve československé..., s. 103; Spisar, A.: Ideový vývoj..., s. 169-171.

církev se však prý rozhodla nabídnout rovnocenné partnerství a vysvěcením prvního biskupa církvi umožnila nastoupit cestu k všestranné nezávislosti a soběstačnosti. Farský dále vysoce ocenil biskupa Dositeje jako hlavního zprostředkovatele vzájemných kontaktů a vyslovil mu jménem celé církve velké uznání a poděkování. Návrat prvního biskupa ČČS Gorazda přirovnal symbolicky k návratu původní slovanské kultury a označil tento okamžik za počátek cesty k novému a jasnějšímu křesťanskému životu. Po Farském promluvil Dositej o cyrilometodějském původu jihoslovanského křesťanství a o nynějším opětovném návratu této tradice do míst jejího vzniku. Nakonec pak biskup Gorazd s velkými emocemi vylíčil vřelé přijetí a průběh svého pobytu v Srbsku a celou slavnost uzavřel bohoslužbou.

I když by se z průběhu tohoto slavnostního uvítání zdálo, že uvnitř církve nejsou žádné výrazné spory, opak byl pravdou. Zatímco zde ještě Farský nového biskupa Gorazda přátelsky vítal, už brzy se oba stali vůdčími osobnostmi dvou navzájem nesmiřitelných hnutí v ČČS. Ještě dříve, než došlo k personifikaci ideového sporu v církvi ve smyslu Farský versus Gorazd, dostal se Farský do ostré konfrontace s dosavadním vůdcem pravoslavné strany B. Zahradníkem-Brodským. Se zvolením Farského biskupem nesouhlasilo několik náboženských obcí a proti jeho osobě byla rozpoutána poměrně rozsáhlá, dobře organizovaná a velmi ostrá kampaň, ve které byl dokonce obviňován z bezvěrectví. Stoupenci Farského se nejprve snažili celou věc ignorovat, ale protože výpady proti němu nepolevovaly, rozhodli se nakonec sáhnout k protiútok. Ze zosnování celé kampaně obvinili hlavního zastávce pravoslavné orientace Zahradníka-Brodského, jenž prý se chtěl touto akcí pomstít za to, že sám nebyl zvolen biskupem. Ze sporu nakonec vyšel vítězně

Farský. Zahradník-Brodský se vzdal všech svých funkcí a stáhnul se zcela do ústraní.⁶²

Konec roku 1921 byl především v Čechách ve znamení rostoucího odporu k pravoslaví. Biskup Gorazd se tomu pokusil čelit svými přednáškami v Praze a Benešově, ale vzhledem k negativním reakcím od dalších podobných akcí v Čechách raději upustil. Nespokojenost s pravoslavnou orientací byla především podněcována neustálými průtahy s biskupským svěcením Farského ze strany srbské církve. V prosinci se po opakovaných dotazech snažil tento postup vysvětlit biskup Dositej. Tvrdil, že srbská církev čeká na souhlas československého státu, neboť celý akt považuje za mezistátní. Na námitku, že ani biskup Gorazd nebyl státně potvrzen, odpověděl, že to byla chyba, která se tehdy omylem přehlédla.

Poslední den roku 1921 přijal delegaci CČS prezident T. G. Masaryk. Za CČS byli setkání přítomni K. Farský, R. Pařík, J. Vaněk a J. Hrdlička. Biskup Gorazd se z neznámých důvodů audience nezúčastnil. Zástupci CČS a prezident Masaryk si nejprve vzájemně popřáli vše nejlepší k Novému roku. V následující debatě vyslovil Masaryk svůj podiv nad tím, že CČS usiluje o připojení k pravoslaví. Přítomné členy CČS se snažil přesvědčit, že je tento záměr nerozumný. Zřejmě to ale nebylo příliš zapotřebí, protože se nikdo z nich ani Masarykovi nepokoušel oponovat. Pouze místopředseda olomoucké diecézní rady J. Hrdlička se jako jediný zastal pravoslaví.⁶³

4. ledna 1922 se konala v Pardubicích schůze, které se společně účastnili Gorazd, Farský i Pařík. Účastníci jednání přijali rezoluci, že duchovní východočeské diecéze souhlasí s pravoslavnou orientací. Na Gorazdovo naléhání pak bylo schváleno uveřejnění této rezoluce v ústředním církevním listu Český zápas. Rozhodnutím Farského se tak však nakonec nestalo. Český zápas naopak přinášel množství

⁶² Cinek, F.: K náboženské otázce..., s. 93-98.

⁶³ Šuvarský, J.: Biskup Gorazd..., s. 123.

článků proti pravoslavné orientaci. Odmítána byla především pravoslavná dogmata a oproti tomu se stále více zdůrazňovala zásada svobody svědomí a volného náboženského vývoje. Vysvěcení Gorazda bylo interpretováno jako nezávazný přátelský akt.

Proti takové argumentaci se v polovině února důrazně ohradil sám Gorazd. Šlo o jeho zatím nejostřeji formulované vyjádření vůči odpůrcům pravoslavného směru, které bez jakýchkoliv ohledů označil za nelojální a necharakterní jedince, jejichž neslýchané počínání nemá obdoby. Vyčetl jim, že na jedné straně závazně přijali východiska, na nichž stojí všechny pravoslavné církve a přitom se zároveň pravoslavné nauce a obřadům vysmívají. Zdá se mu, jakoby CČS přijetí sedmi všeobecných sněmů jen předstírala za účelem vysvěcení vlastních biskupů, což je ovšem jednoznačně pokrytecké a proradné jednání. Gorazd vyslovuje domněnku, že většina členů církve je nyní zřejmě proti pravoslavné orientaci a hledá cestu k nějakému zcela novému typu křesťanství. To si však měli uvědomit jasně už v době konání 2. valného sjezdu a ne teprve nyní. Gorazd též poprvé otevřeně říká, že pokud CČS zvolí ideový radikalismus, je připraven z ní odejít.

O něco smířlivější bylo vyjádření olomouckého stoupence pravoslaví J. Hrdličky z března 1922. Hrdlička se snažil dokázat, že jádro sporu spočívá v chybném pojetí dogmat. Dogma podle něj není podstatou křesťanství a nelze mu proto přisuzovat absolutní závaznost. Takové prý bylo pojetí dogmatu na počátku křesťanství a lze předpokládat, že pravoslaví se ho stále drží. Kromě toho přijetí dogmatu ještě nemusí znamenat rezignaci na jeho změny a zdokonalování. Radikální směr reagoval na toto vyjádření prohlášením, že stanovisko profesora Hrdličky bohužel zřejmě nesdílí většina ostatních zastánců pravoslavného směru, jak se dá ostatně soudit z jejich projevů. Také postoj pravoslavných církví k dogmatu prý asi nebude zcela jednotný. Hrdličkovo i některá další podobná

vyjádření byla fakticky už jen zoufalým pokusem o smír. Toho však už bylo možné jen těžko dosáhnout.⁶⁴

25. července 1922 se opět v Pardubicích konal sjezd tří diecézních rad CČS, na němž se mělo jednat o problematice pravoslavné orientace. Během jednání promluvílo přes dvacet řečníků. Účastníci schůze přijali s výjimkou hlasu E. Dlouhého-Pokorného jednomyslně společnou rezoluci, v níž trvají na směrnicích obou valných sjezdů z ledna a srpna 1921. Platnost prvního článku církevní ústavy je potvrzena s dvěma výhradami. Za prvé si CČS vyhrazuje právo být církví národní a věroučně i organizačně moderní. Druhá výhrada říká, že přijetí pravoslavním uznávaných koncilů a vyznání víry chápe CČS jako „základ a vývojové východisko k naplnění své náboženské reformace v národě československém“.⁶⁵ To, že se přijetí pravoslavných dogmat postavilo pod zákon vývoje, fakticky umožnilo tato dogmata prohlásit časem za překonaná a následně je odstranit. Také formulace o celkové moderní podobě církve zněla poněkud neurčitě a bylo možné si za ni dosadit prakticky cokoliv. Při porovnání s usnesením 2. valného sjezdu o prvním článku ústavy je opět jasně patrný postupný příklon církve k radikálnímu směru.

Na této pardubické schůzi měl též přednést svůj referát o pravoslavné orientaci v církvi biskup Gorazd. Schůze se měla původně konat začátkem července, ale nakonec byla bez udání důvodu přeložena až na 25. červenec. Na tu dobu měl už ovšem Gorazd domluven předem plánovaný pobyt v USA. Rozhodl se proto svůj referát vydat veřejně v podobě brožury nazvané O úkolech a orientaci církve československé. Pokouší se zde stručně shrnout a vlastním pohledem zhodnotit dosavadní vývoj v církvi. Konkrétně se Gorazd snaží postihnout příčiny a okolnosti vzniku CČS, důvody vypuknutí ideového sporu uvnitř církve a najít jeho řešení. Jediné

⁶⁴ Cinek, F.: K náboženské otázce..., s. 101-105.

⁶⁵ Tamtéž, s. 107.

skutečné řešení vnitřního ideového konfliktu spatřuje v jednoznačném přijetí pravoslaví celou církví. Celá brožura je psána velmi přehledně a systematicky; okraj textu je pro lepší orientaci průběžně opatřen heslovitými nadpisy, které výstižně charakterizují danou pasáž.⁶⁶ Po vydání této publikace 20. června ji Gorazd poslal diecézním radám do Prahy a Kutné Hory k prostudování a zároveň pověřil V. Nermuta a K. Koudelku z moravské diecézní rady o přednesení jeho referátu na pardubické schůzi. Této schůzi pak ještě adresoval dopis, ve kterém její účastníky vyzval k zodpovědnému a uváženému jednání.⁶⁷

⁶⁶ Pavlík, M. (Gorazd): O úkolech a orientaci církve československé, Olomouc: Diecézní rada církve československé 1922, s. 3-39.

⁶⁷ Cínek, F.: K náboženské otázce..., s. 105-107; Spisar, A.: Ideový vývoj..., s. 179-180; Šuvarský, J.: Biskup Gorazd..., s. 124.

Biskup Gorazd v USA a vydání Československého katechismu

Pro cestu do Ameriky se biskup Gorazd rozhodl na základě několika zvacích dopisů, které obdržel v březnu a dubnu 1922, a příslibu organizační pomoci od srbského profesora columbijské univerzity Pupina. Gorazd se chtěl v USA hlavně pokusit o založení náboženských obcí mezi krajany. Podle předběžných zpráv, které získal, o to jeví velký zájem především američtí Slováci. Gorazd byl též zvědavý, zda se myšlenka národní církve s pravoslavnou orientací může uchytit ve zdejším politickém prostředí. Také usiloval o navázání kontaktů s některými americkými církvemi, od nichž zamýšlel získat názorovou i finanční podporu, a chystal se obecně informovat americkou veřejnost o náboženské situaci v Československu. Propagační cestu svého biskupa financovala olomoucká diecéze. Gorazda v době jeho nepřítomnosti zastupoval v Olomouci biskup Dositej.

Na svou americkou cestu se Gorazd vydal v doprovodu Slováka J. Kostky a srbského publicisty T. Dimitrieviče, jenž dělal biskupovi tlumočníka. Z Prahy dorazili 25. července 1922 do Brém, kde se zdrželi pět dní. Do New Yorku pak připluli 12. srpna. Newyorské české noviny o jeho příjezdu vydaly pouze krátkou zprávu a o jeho dalších aktivitách odmítly informovat. Naopak newyorské slovenské listy věnovaly Gorazdově misi značnou pozornost. Brzy po svém příjezdu přijal Gorazd nečekanou pozvánku americké protestantské episkopální církve na její zářijový konvent do oregonského Portlandu. Přednesl zde přednášku o CČS, seznámil se s několika pravoslavnými i jinými biskupy a aktivně se zúčastnil jednání o sblížení východních a západních křesťanských církví. Během svého pobytu v USA odsloužil

biskup Gorazd celkem dvanáct českých bohoslužeb.⁶⁸ Dále vykonal v různých částech Spojených států amerických asi třicet propagačních a informativních přednášek. Především však za jeho pobytu došlo k založení čtyř nových náboženských obcí a připojení dvou tzv. nezávislých katolických osad k CČS. První obec vznikla v New Yorku a jejím duchovním správcem byl ustanoven J. Kostka. Zároveň byl též postaven do čela správy druhé obce v nedalekém Perth Amboy. Další církevní obce vznikly v pensylvánských městech Palmerton, Masontown, Monessen a Mc. Keesport. Všem nově vzniklým obcím slíbila v polovině prosince americká episkopální církev pomoc⁶⁹ a nabídla jim vzájemnou spolupráci. Těsně před odjezdem vysvětil Gorazd knězem J. Tokoše a 27. prosince odplul lodí Estonia z Ameriky. Na zpáteční cestě se zastavil v Anglii, kde se chtěl sejít s arcibiskupem canterburským a navázat tak kontakty s anglikánskou církví. Přesné datum jeho příjezdu do Československa není známo, ale stalo se tak nepochybně někdy koncem ledna 1923.⁷⁰

Už po Gorazdově odjezdu se 15. ledna sešli v pensylvánském městě Palmerton delegáti šesti nově založených amerických obcí CČS. Přestože se předem počítalo s tím, že nové americké obce budou spadat pod pražskou diecézi, shromáždění se usneslo o jejich podřízení Gorazdově diecézi olomoucké. Vzhledem k následnému stupňování vnitřních církevních problémů však brzy došlo k přerušení vzájemných kontaktů. Ze strany československého státu byl navíc biskupovi Gorazdovi znemožněn další výjezd do USA a potřebné povolení nebylo vydáno ani jiným kněžím z řad Gorazdových stoupenců, což je snad možné vysvětlit nedůvěrou tehdejších československých vlád k pravoslavnému světu (obzvláště sovětskému Rusku). Zřízení nových amerických obcí navíc neuznaly ani ústřední

⁶⁸ První českou bohoslužbu vykonal Gorazd 24. září v New Yorku.

⁶⁹ Americká episkopální církev např. poskytla novým obcím CČS k bohoslužbám své kostely.

⁷⁰ Cinek, F.: *K náboženské otázce...*, s. 137-139; Spisar, A.: *Ideový vývoj...*, s. 177; Šuvarský, J.: *Biskup Gorazd...*, s. 129-145; Urban, R.: *Die Tschechoslowakische...*, s. 79-81.

orgány CČS v Praze a celou Gorazdovu akci označily za čistě soukromou. Všech šest náboženských obcí v USA proto postupem času zaniklo. Gorazdova mise tak bývá většinou označována jako neúspěšná. Míra její úspěšnosti však nezáležela jenom na samotném Gorazdovi. Jeho působení v USA totiž bylo založeno na pravoslavné orientaci. Trvalejší úspěch či neúspěch Gorazdovy cesty tak do značné míry závisel na zachování či odmítnutí této orientace vlastní církví.

V době Gorazdova pobytu v Americe došlo v CČS k důležité události. Krátce po jeho odjezdu napsali Karel Farský a František Kalous učebnici pro mládež a věřící CČS pod názvem Československý katechismus.⁷¹ Už 13. srpna byla schválena pražskou diecézní radou a 3. října také diecézní radou východočeskou. Celá publikace v rozsahu dvaceti čtyř stran je, jak bývá u katechismu zvykem, psána formou otázek a odpovědí a obsahuje definice věroučných zásad CČS z pohledu radikálního směru. Katechismus je členěn tematicky do čtyř kapitol: 1. Náboženství, 2. Příkázání a odkazy, 3. Bohoslužba, 4. Církev. Brožura ještě obsahuje pasáž nazvanou Poznámky a tři ilustrace. Jedná se o vyobrazení Ježíše na Olivetské hoře, fotografii Husova pomníku na Staroměstském náměstí v Praze a portrét J. A. Komenského. Vzhledem k bouřlivému ohlasu Československého katechismu uvnitř církve i mimo ni, považuji za dobré nastínit obsah této brožury poněkud podrobněji.

V úvodní pasáži Poznámky se hovoří o způsobu pozdravu a křičování. Pozdrav by neměl obsahovat slovo Bůh, neboť se tím porušuje třetí příkázání Desatera. Křičování není nutné a lze ho provádět různě. První kapitola Náboženství definuje základní náboženské (křesťanské) pojmy jako svět (vesmír), Bůh, Ježíš Kristus, Duch sv., apoštol, víra, království nebeské, obět, hřích, peklo, pokání či vzkříšení: Svět je vše „v nás a mimo nás“. Bůh tvoří svět a je jeho „živým zákonem“. Boha lze charakterizovat slovy „nesmírný a věčný,

⁷¹ Farský se na jeho zrodu podílel především autorsky, zatímco Kalous spíše organizačně.

nejvýš dobrý a svatý“. Člověk nikdy nemůže poznat Boha úplně a jasně, ale jen „po částech v jednotlivých zjevech a zákonech přírody, zejména svého nitra“. Člověk musí znát od Boha především mravní zákon, jenž mu umožňuje vést šťastný život. Boží mravní zákon „nejlépe poznal, vyložil a odkázal všem lidem“ Ježíš Kristus. On také učil „sjednocovati se s Bohem“. Stejně jako Ježíše učili jednotě s Bohem jeho rodiče, lidé se tomu musí začít učit od svých rodičů. Ke sjednocení s Bohem je třeba „nadšení a lásky“, což v člověku vzbuzuje Duch svatý. Ježíš své učení – evangelium sdělil svým učedníkům – apoštolům, kteří je rozšířili do celého světa. Ježíšovým učedníkem se však může stát každý, kdo „pochopí a uzná pravdu boží“, tj. koná ve shodě se zákonem božím. Takový člověk „získává víru“, stává se „synem a dítětem božím“ a jeho život se nazývá „království nebeské“. Ježíš obětoval pro své evangelium vlastní život a zemřel „tělesnou smrtí na kříži“. Svou smrtí přemohl „slabost a zlobu lidskou“ a nazývá se proto „Spasitel nebo Vykupitel lidstva“. Svou pravdou Ježíš osvobozuje člověka od hříchu a pekla. Hřích je „odchylka lidského jednání od zákona božího“ a peklo „lidský život bez zákona božího“. Náprava hříchu je možná pokáním, což je rozhodnutí „vrátit se zas ku pravdě boží“. Člověk očištěný od hříchu je „jako znovuzrozen nebo z mrtvých vzkříšen“.⁷²

Druhá kapitola Příkázání a odkazy se zabývá proroky a jejich příkázáními a pokyny lidstvu. Proroci jsou definováni jako lidé, kteří „zjevují zákon boží lidem“. Je zapotřebí stále nových proroků, neboť poselství těch dosavadních byla buď neúplná nebo se zcela „nezachovala“ anebo byla neustálým předáváním „porušena“. Za „největšího proroka“ je označen Ježíš Kristus. Jako další proroci jsou jmenováni „Mojžíš, Sokrates, Mohamed, Zarathustra, Buddha, Konfuce a jiní“. Kromě toho jsou však ještě jako „národní proroci“

⁷² Farský, K., Kalous, F.: Československý katechismus, Příbram: Nákladem vlastním 1922, s. 2-10.

uvedeni také Cyril a Metoděj, Hus, Komenský a „národní buditelé a osvoboditelé“. Hlavním prorokem Starého zákona je Mojžíš a Nového zákona Ježíš. Mojžíš přinesl Desatero a Ježíš je doplnil „dvojím přikázáním lásky“ k Bohu a bližnímu. Cyril a Metoděj přinesli křesťanskou zvěst Slovanům a „národu československému“. J. Hus „přičinil k evangeliu brániti dobrých lidí nevinně utlačovaných“. Husovi následovníci - „bojovníci boží“ pak přidali poselství vyjádřené čtyřmi pražskými artikulami. V Husově díle pokračovala jednota bratrská a její poslední biskup J. A. Komenský, jenž svůj „odkaz“ vyjádřil v tzv. „Šesteru“ v díle Kšaft umírající matky jednoty bratrské. Tímto odkazem je „vštěpovati laskavě zákon boží jazykem mateřským už dětem“. Za důležité jsou též označeny výroky Františka Palackého „svoji k svému a vždy dle pravdy“, buditelské heslo „v práci a vědění je naše spasení“ a heslo z čs. státního znaku „pravda vítězí“.⁷³

Třetí kapitola Bohoslužba je věnována církevním obřadům: Člověk prokazuje službu Bohu, když „podle boží vůle slouží bližním svým“. Koná ji „svým denním životem a svou prací“. Bohoslužbou je též modlitba, jakožto „duchovní rozmluva s Bohem“. Vyjádřena může být „slovem, zpěvem a obřadem“. Hlavní modlitbou je Otčenáš. Služba Bohu může být též vyjádřena kolektivně, především v podobě mše, jakožto „památky poslední večeře Ježíšovy“. Večeře Páně je chápána jako „zpřítomnění Ježíše Krista a spojení člověka s Bohem“. Podstatou každého obřadu má být „živé slovo Boží vyložené“. Vedle mše jsou též bohoslužebnými úkony svátosti („tajemstva“). Patří mezi ně „křest, biřmování (konfirmace), pokání, manželství, útěcha nemocných a svěcení kněžstva“. Svátosti „povznášejí věřící“ a sjednocují je s Bohem.⁷⁴

Čtvrtá kapitola vymezuje obecný pojem církev a zároveň charakterizuje CČS: Církev obecná (katolická) je „společná obec

⁷³ Tamtéž, s. 11-17.

⁷⁴ Tamtéž, s. 18-20.

všech křesťanů“ a žádná církev si na tento název nemůže činit nárok na úkor jiných. Hlavou této obecné církve je Ježíš Kristus. Dílčími částmi této církve jsou „jednotlivá křesťanská vyznání“ neboli „částečné církve“, kterých je „asi tři sta“. Ohledně CČS se praví, že její řád obsahuje církevní ústava. První článek ústavy je v celém znění otištěn. CČS řídí „ústřední rada a diecézní rady“, zákony schvaluje „církevní sněm“. Základní jednotkou církve je „náboženská obec“, kterou spravuje „rada starších a správcové duchovní“, jež jsou voleni dospělými členy obce. Několik obcí tvoří „diecézi“, v jejímž čele stojí „biskup“. V čele CČS stojí „patriarcha, kterým je biskup diecéze pražské“.⁷⁵

Obsah Československého katechismu vzbudil ve své době dojem, že CČS zcela opustila křesťanskou platformu. Už počáteční definice Boha, která může vyvolávat představu osobního Boha stejně tak jako představu nějaké neosobní síly v podobě přírodních zákonů, směřuje spíše k panteismu, než ke křesťanství. Části textu o poznávání Boha fakticky popírají možnost nadpřirozeného zjevení. Ježíš není Bůh, nýbrž je pouze jedním z mnoha proroků, i když nejvýznamnější. Lidstvo nevykoupil svou smrtí, ale svou pravdou. Popřena je reálná existence pekla, nebeského království a vzkříšení. Všechny tyto pojmy se vztahují jen k pozemskému životu. Mezi proroky nejsou řazeny jen starozákonní postavy, ale také mimokřesťanské a české náboženské osobnosti. Svátosti jsou sice ponechány, ale jejich obsah je zbaven nadpřirozeného rozměru.

Na vydání Československého katechismu zareagovalo několik známých osobností stojících mimo půdu CČS. Vznik katechismu přivítal 14. září 1922 v listu Volná myšlenka O. Kunstovný. Církev prý tímto dílem rázně vstoupila do tábora pokroku. Vytýká jí pouze, že jinak zcela nové učení ještě z obavy před reakcí prostých věřících zcela nezbavila vžitě křesťanské terminologie. Toto pochvalné

⁷⁵ Tamtéž, s. 22-24.

vyjádření předního volnomyšlenkářského kritika však církvi obzvláště v očích ostatních křesťanů spíše uškodilo, než pomohlo. 12. listopadu se v Národní demokracii ke katechismu vyjádřil evangelický příznivec pravoslaví působící na Husově fakultě P. Kopal-Stěhovský. Katechismus podle něj odporuje křesťanství. Farského pak obvinil z rozvracení CČS a z poškození zájmů českého národa v zahraničí. Negativně se k Československému katechismu postavil také Kopalův kolega z Husovy fakulty J. L. Hromádka. V Českobratrských hlasech ho označil za kuriózní kombinaci panteismu, pozitivismu, historismu a symbolismu. Nesouhlasil především se zde prezentovaným pojetím Boha, které vnímal jako zcela nekřesťanské.⁷⁶

Proti Československému katechismu se však přirozeně nejostřeji ohradili stoupenci pravoslavné orientace v CČS. Biskup Dositej reagoval sepsáním článku, v němž poukázal na to, že Československý katechismus odporuje usnesením 1. valného sjezdu CČS ze srpna 1921. Jeho obsah je nejen v ostrém rozporu s pravoslavným učením, ale též s názory většiny křesťanských církví vůbec. Věřící vyzval, aby neopouštěli půdu, na níž se doposud CČS nacházela. Dositejův protest byl 12. října 1922 uveřejněn v olomouckém diecézním listu *Za pravdou*. V zápětí mu nezvykle tvrdým způsobem odpověděl v otevřeném dopise sám K. Farský. Zpochybnil jeho kompetence a usnesení 2. valného sjezdu relativizoval poukazem na přijetí směrnic 1. valným sjezdem CČS z ledna 1921. Stoupence pravoslaví a též biskupa Gorazda obvinil z rozkolnického jednání. Dále prohlásil, že za všemi formulacemi v katechismu si stojí a může je kdykoliv a před kýmkoliv obhájit. Zároveň Dositeje varoval, že ani Morava není ve své pravoslavné orientaci neochvějná a pohrozil, že cílenou agitací by její dosavadní orientaci mohl snadno zvrátit. Po obdržení tohoto dopisu se Dositej osobně sešel s Farským v Praze. Po společné rozmluvě prohlásil své

⁷⁶ Cinek, F.: *K náboženské otázce...*, s. 110, 113; Spisar, A.: *Ideový vývoj...*, s. 196-197.

poslání u CČS za předčasně ukončené a s pocitem zklamání odjel zpět do Srbska. Srbská pravoslavná církev vyslovila 30. listopadu s jeho postupem souhlas.⁷⁷

Proti obsahu Československého katechismu se 16. října 1922 na své schůzi rovněž ohradila olomoucká diecézní rada. Připojila se k prohlášení biskupa Dositeje a katechismus označila za soukromé dílo K. Farského a F. Kalouse, neboť jeho obsah neodpovídá prvnímu článku církevní ústavy a usnesením církevního sněmu z ledna 1921. V olomoucké diecézi však nebyli jenom příznivci pravoslaví. Farského stoupencům se podařilo prosadit v olomoucké radě starších a převzali vedení redakce časopisu *Za pravdou*. Vzhledem k silnému postavení Gorazda mezi věřícími této diecéze si však nemohli dovolit na něj útočit přímo. Snažili se proto alespoň zdůrazňovat Gorazdovy původní radikální názory.⁷⁸ Proti katechismu se však také vyslovilo několik církevních obcí v Čechách. 5. listopadu uveřejnily v *Národních listech* společné prohlášení rady starších z Prahy 7, Benešova, Tábora, Solan a Trhových Svin, v němž se přihlásily k pravoslavné orientaci. Pražské vedení tyto obce v zápětí exkomunikovalo.⁷⁹

Když se o vydání Československého katechismu a rozruchu, jež tento počín vyvolal, dozvěděl biskup Gorazd, napsal v listopadu 1922 dopis olomoucké diecézní radě. Prohlašuje, že pravoslavná orientace „ideově i organizačně nejlépe vyhovuje skutečným potřebám většiny našich bratří a sester“.⁸⁰ Československý katechismus podle něj nemůže být pokládán za oficiální projev CČS. Po stránce formální prý žádná diecézní rada nemá právo bez jednání příslušných odborných komisí takový dokument schválit. Po stránce věcné obsahuje katechismus „některé jednotlivosti velmi dobré“, ale celkově je pojat

⁷⁷ Cinek, F.: *K náboženské otázce...*, s. 113-116; Spisar, A.: *Ideový vývoj...*, s. 191-192, 199-200.

⁷⁸ Jednotlivé články v časopisu *Za pravdou* se především dovolávaly Pavlíkových směrnic z 1. valného sjezdu CČS z ledna 1921.

⁷⁹ Cinek, F.: *K náboženské otázce...*, s. 117-121; Spisar, A.: *Ideový vývoj...*, s. 193-194.

⁸⁰ Šuvarský, J.: *Biskup Gorazd...*, s. 136.

„jednostranně a neúplně“ a neslučuje se s názory „prvotních křesťanů ani s věrou nynějších křesťanských církví“.⁸¹ Katechismus považuje spíše za učebnici etiky, než náboženství, protože zde není ani slovo o působení boží milosti. Varuje, že tento čin celkově poškodí jméno CČS doma i v zahraničí a závěrem vyslovuje souhlas s prohlášením biskupa Dositeje a olomoucké diecézní rady k vydání katechismu.

K otázce vydání Československého katechismu se byl Gorazd nucen také vyjádřit přímo v Americe. Zprávy o jeho nekřesťanském obsahu se totiž objevily i zde a znepokojily nejen československé krajany, ale též americkou episkopální církev, s níž jednal Gorazd o vzájemném sblížení. 24. prosince 1922 uveřejnil v „New Yorkském Denníku“ slovensky psaný článek. Prohlašoval v něm, že CČS věří v trojjediného Boha a usnesením svých dvou sněmů z roku 1921 přijala učení prvních sedmi koncilů a nikajsko-konstantinopolské vyznání víry. Československý katechismus, jehož obsah zásadně odmítá, označuje za soukromé dílo K. Farského a F. Kalouse, neboť tento katechismus nebyl schválen církevním sněmem. I když Gorazd v obou těchto svých prohlášeních katechismus jako celek jednoznačně odmítl, vedení CČS tvrdilo, že Gorazd shledal v katechismu více předností, než nedostatků.⁸²

23. listopadu 1922 se v Olomouci sešlo diecézní shromáždění. Jednalo se o první diecézní shromáždění od chvíle, kdy stát v říjnu 1921 schválil církevní ústavu a legitimizoval tak postavení náboženských obcí CČS. Původně si na něm měli delegáti moravských náboženských obcí pouze zvolit novou diecézní radu a biskupa. Ve skutečnosti se však toto shromáždění stalo dějištěm dalších sporů o pravoslavnou orientaci. Za tímto účelem přijeli do Olomouce i zástupci ostatních diecézí (K. Farský, F. Kalous, G. A. Procházka). Výsledkem jednání bylo stručné prohlášení, že delegáti

⁸¹ Tamtéž, s. 137.

⁸² Cinek, F.: K náboženské otázce..., s. 133-136; Šuvarský, J.: Biskup Gorazd..., s. 135-138.

trvají na jednotě celé CČS a odmítají jakékoli snahy tuto jednotu narušovat. Biskupem moravské diecéze byl opět zvolen Gorazd. Toto neurčité sdělení vyvolalo na veřejnosti spekulace, který směr tedy vlastně v Olomouci zvítězil a jaký charakter bude ona jednota mít. Obecně se předpokládalo, že církev zvolila pravoslavnou orientaci. Gorazd, který tehdy pobýval v USA, totiž olomouckému diecéznímu shromáždění zaslal dopis, v němž se svým zvolením souhlasil pouze tehdy, bude-li v církvi zachována pravoslavná orientace. Z článku diecézního listu *Za pravdou* z 30. listopadu to však vypadá poněkud jinak. Píše se zde, že návrh na prohlášení o jednotě církve vzešel od delegáta Albína Polešovského a s výjimkou hlasu přesvědčeného zastánce pravoslaví J. Židka byl přijat jednomyslně. Na závěr debaty prý K. Farský prohlásil, že církev se nesmí rozhodnout pro „extrémní směr“ a musí jít „střední cestou, cestou vlastní tvořivosti a ve vlastní síle“.⁸³ Porážku stoupenců pravoslaví na olomouckém diecézním shromáždění také naznačuje fakt, že po 23. listopadu se v této diecézi začal při výuce náboženství používat Československý katechismus.⁸⁴

⁸³ Cinek, F.: *K náboženské otázce...*, s. 127.

⁸⁴ Tamtéž, s. 124-129; Spisar, A.: *Ideový vývoj...*, s. 203-204.

Rozkol v moravské diecézi po Gorazdově návratu

Biskup Gorazd po svém návratu z USA počátkem roku 1923 brzy zjistil, že situace v CČS se během jeho nepřítomnosti stala pro pravoslavný směr krajně nepříznivou.⁸⁵ Od pravoslavné orientace se dokonce odklonila značná část církevních činitelů v Gorazdově moravské diecézi. Ti, co zůstali Gorazdovi věrní, začali koncem roku 1922 vydávat samostatný časopis *Náš směr*, jenž pak od ledna 1923 nesl název *Pravoslavný směr*. Na jeho stránkách bylo možné číst ostré výpady proti radikálnímu táboru, jehož členové stále více upevňovali a posilovali své postavení v církvi. Gorazd byl vyzýván, aby jasně a otevřeně vystoupil proti Farského směru, distancoval se od něj a vytvořil vlastní církevní organizaci pro zbývající zastánce pravoslaví. Gorazd se však oficiálního rozkolu a jeho možných následků obával a rozhodl se raději 5. března na schůzi diecézní rady na biskupský úřad rezignovat.

Gorazdova rezignace vyvolala u věřících moravské diecéze, mezi nimiž se těšil značné popularitě, velké pozdvižení. V nepříjemné situaci se ocitli především jeho bývalí spolupracovníci, kteří se v době jeho pobytu v USA přidali k Farskému a nepravdivě informovali o Gorazdových postojích k vydání *Československého katechismu*. Na schůzích 9. a 12. března 1923 na něj proto usilovně naléhali, aby svou rezignaci odvolal. Gorazd však na rezignaci trval a spolu se stručným zdůvodněním ji také písemně oznámil veřejnosti. Poukazoval především na svůj zásadní nesouhlas s názory *Československého katechismu*, jež většina věřících CČS přijala za své. Trpkou výtku

⁸⁵ Gorazd si po svém návratu z USA vyžádal audienci u prezidenta T. G. Masaryka. Masaryk na této schůzce Gorazda neúspěšně přesvědčoval, aby se odklonil od pravoslaví.

názorové nepevnosti adresoval též svým bývalým spolupracovníkům z moravské diecéze.⁸⁶

Bezradní pracovníci moravské diecéze zatím svolali na 28. března 1923 diecézní shromáždění do Přerova, kde se mělo o nastalé situaci jednat. Schůze se kromě asi devadesáti delegátů moravských náboženských obcí také účastnili přední funkcionáři CČS K. Farský, F. Kalous či R. Pařík. Ústřední výbor církve zaslal přerovskému shromáždění dopis podepsaný zástupci všech diecézí, v němž odmítal jakýkoliv organizační rozkol CČS. Průběh jednání je možné charakterizovat jako značně bouřlivý a plný emocí. Gorazd ve svém téměř tři hodiny trvajícím projevu podal obšírným způsobem vlastní pohled na průběh dosavadních vnitrocírkevních sporů a vylíčil důvody své rezignace. Po projevu byl Gorazd otázan, za jakých okolností by byl svou rezignací ochoten odvolat. Odpověděl, že jedině v tom případě, pokud by pravoslavně orientovaným obcím bylo dovoleno v rámci církevní organizace vytvořit věroučně autonomní jednotky. Zároveň však vyjádřil značné pochyby ohledně možnosti splnění tohoto požadavku.

Farský se poté ve svém vystoupení snažil obhájit názory směru, který reprezentoval a odpovědět na některé Gorazdovy výtky. Vzápětí však Farského názory za silné podpory části posluchačů ostře zkritizoval delegát Brosman. Farský poté schůzi raději opustil a týž den se vrátil do Prahy. Za Farského se postavili vůdčí osobnosti českých delegátů F. Kalous a R. Pařík a apelovali na zachování církevní jednoty. Biskup Gorazd sestavil rezoluci, která potvrzovala pravoslavnou orientaci církve a rušila některé liberální části církevní ústavy. Požadovala především dočasné zrušení vrchních pravomocí

⁸⁶ Spisar, A.: Ideový vývoj..., s. 204; Šuvarský, J.: Biskup Gorazd..., s. 147; Urban, R.: Die Tschechoslowakische..., s. 88.

patriarchy a ústředních církevních orgánů. Každá náboženská obec v Čechách i na Moravě by si bez ohledu na svou diecézní příslušnost mohla sama podle své ideové orientace zvolit, zda chce spadat pod jurisdikci Farského nebo Gorazda.⁸⁷ Schválením této rezoluce pak podmiňoval své setrvání ve funkci biskupa moravské diecéze. Marně někteří delegáti, jako např. A. Spisar či J. Hrdlička, vyzývali ke smírnému a kompromisnímu řešení. Brněnský delegát K. Haňavka dokonce navrhl novou kompromisní rezoluci. Ačkoli byla schůzí přijata, Gorazd stále trval na schválení své rezoluce. Jednání se začalo neúměrně protahovat a značná část delegátů postupně odešla. Předseda schůze Alois Ševčík dal proto nakonec přes četné protesty hlasovat o Gorazdově původní rezoluci. Jelikož byla většinou přítomných přijata, Gorazd svou rezignaci vzápětí odvolal.⁸⁸

Brzy po přerovské schůzi vydal Gorazd 29. března 1923 pastýřský list, v němž opět kritizoval Farského směr. Vyčetl mu, že pojmá Boha filozoficky a rozumem a církve se snaží proměnit v pouhou etickou organizaci. Ocenil však přerovské rozhodnutí ponechat pravoslavné skupině jistou samostatnost v rámci celé církve. Ústřední výbor CČS se však 12. dubna za účasti zástupců všech diecézí rozhodl přerovskou rezoluci anulovat s odůvodněním, že se vymyká z rámce celocírkevní jednoty. Pravoslavně orientovaní věřící byli zároveň vyzváni, aby své aktivity nadále rozvíjeli mimo platformu CČS.⁸⁹

Biskup Gorazd spolu se svými stoupenci však stále odmítal z církve vystoupit. Tvrdil, že moravská diecéze může zůstat v rámci CČS i se svou pravoslavnou orientací a vyzval představitele ostatních diecézí, aby se do vývoje situace na Moravě nevměšovali. Gorazdovi se také znovu podařilo získat kontrolu nad redakční radou moravského

⁸⁷ Tato dvojnost měla platit až do vyřešení krize pouze v oblasti věrouky a bohoslužby. V organizačních otázkách měla církev vystupovat i nadále jednotně.

⁸⁸ Bauer, K.: Myšlenkové proudy..., s. 86-91; Cinek, F.: K náboženské otázce..., s. 151-154; Spisar, A.: Ideový vývoj..., s. 204-207.

⁸⁹ Bauer, K.: Myšlenkové proudy..., s. 131; Spisar, A.: Ideový vývoj..., s. 208.

diecézního listu *Za pravdou*, který se tak od dubna 1923 opět stal hlasatelem názorů pravoslavného směru.

Jednotný souhlas s pravoslavnou orientací však nebyl ani na Moravě. Gorazdova pozice zde byla citelně oslabena především v době jeho pobytu v Americe. Důkazem toho bylo také vystoupení uherskobrodského stoupence radikálního směru Růžičky počátkem května 1923. Růžička reagoval na přijetí Gorazdovy rezoluce přerovskou schůzí. Pohoršoval se nad tím, že delegáti této schůze podleli Gorazdovu nekompromisnímu nátlaku a dopustili suspendování některých článků církevní ústavy. Gorazda obvinil z rozpoutání církevní krize a jeho pravoslavnou orientaci označil za zhoubnou, neboť pravoslavná církev je prý ještě méně reformovaná a schopná dalšího vývoje, než církev římskokatolická. Pokud Gorazd přijal za svou osobu pravoslaví v Bělehradě, nemusí ho kvůli tomu ještě vnucovat celé církvi. Růžička také upozornil na skutečnost, že Gorazd má sice v moravské diecézi téměř absolutní podporu kněží, ale mezi laiky je situace značně odlišná. Vyzval proto Gorazda, aby v diecézi uspořádal o pravoslavné orientaci plebiscit a sám se tak přesvědčil o názorech obyčejných věřících. Celkově byl Růžička přesvědčen, že oba směry nadále v rámci jedné církve zůstat nemohou a musí se od sebe zcela oddělit.⁹⁰

K tomuto kroku se jako první odhodlali stoupenci pravoslaví v Čechách, kteří byli zklamáni Gorazdovým setrváním v CČS. Formálně se odhlásili z CČS a zároveň vstoupili do České náboženské obce pravoslavné. Jejich dosavadní tiskový orgán *Pravoslavný směr* se stal listem „pro šíření pravoslaví v národě československém“. Velký počet přestupů k pravoslaví se uskutečnil především v jihočeském Táboře.

O velké překvapení se postaral dosavadní biskup východočeské diecéze Rudolf Pařík. 27. května totiž odvolal svůj podpis pod

⁹⁰ Cinek, F.: *K náboženské otázce...*, s. 157-159.

dokumentem, jenž schvaluje Československý katechismus a zároveň se vzdal biskupského úřadu. Vyjádřil tak svůj nesouhlas s postupem radikálního směru, který podle něj zašel příliš daleko a je zodpovědný za krizovou situaci v CČS. Paříkovo gesto sice určitě znamenalo pro Gorazda jisté zadostiučinění, ale fakticky tím žádný výrazný obrat v jeho prospěch nenastal. Naopak otevřený odboj vůči Gorazdovi vypukl přímo na Moravě. Centrem této akce se stala Kroměříž a náboženské obce v jejím okolí. Je svým způsobem paradoxní, že právě město, v němž Gorazd započal svou činnost pro CČS, se nyní postavilo proti němu. Od pravoslavné orientace se také definitivně odvrátila slezská diecéze, která byla nově vytvořena z náboženských obcí Slezska a okrajových částí Moravy.⁹¹

⁹¹ Tamtéž, s. 160-161.

Vrchol krize v církvi československé a Gorazdova rezignace

Bez Gorazdova vědomí se z iniciativy prostějovské obce uskutečnila 15. srpna v Přerově schůze rad starších z dvaceti šesti moravských náboženských obcí. Její účastníci požadovali vytvoření komise, která by vypracovala kompromisní podobu církevní věrouky, jež by vyhovovala všem členům církve. Tato nově formulovaná věroučná koncepce pak měla být přijata příštím církevním sněmem jako závazná pro celou církev a měla se též stát základem pro vydání nové učebnice náboženství CČS. Schůze se dále vyslovila pro to, aby jednotlivé regionální církevní časopisy byly vždy řízeny příslušnými diecézními radami. Biskup Gorazd byl pak vyzván k aktivitě v otázce vysvěcení církví zvolených biskupů. Tyto požadavky byly formulovány do podoby rezoluce a zaslány všem diecézním radám.

Gorazd se však k přerovským návrhům postavil odmítavě. Věřoučné názory dvou směrů v CČS jsou podle něj tak odlišné, že mezi nimi nelze najít nějakou kompromisní variantu a dospět ke společné dohodě. Oba směry by totiž musely učinit takové ústupky, že by tím popřely své vlastní základní zásady. Hledání nové střední cesty by prý jen prodlužovalo a protahovalo dosavadní krizi. Jediné řešení viděl Gorazd v úplné likvidaci radikálního směru, což by v praxi znamenalo odstoupení jeho představitelů ze všech funkcí v CČS a úplné odvolání všech radikálních názorů, obzvláště pak těch z Československého katechismu. Zároveň však pochyboval, že by současné vedení CČS bylo takového kroku schopno. Gorazd také zpochybnil kompetenci církevního sněmu rozhodovat o zásadních věroučných otázkách, neboť s jejich formulací prý zatím nebyly uspokojivě obeznámeny jednotlivé náboženské obce. Gorazd kromě toho trval na ujednáních se srbskou církví, podle nichž je CČS pouze

jednou z autokefálních pravoslavných církví a nemá tak vůbec oprávnění jakkoliv měnit věrouku. Ohledně řízení církevních listů diecézními radami prohlásil, že nemá nic proti tomu, aby tak bylo i v případě listu Za pravdou, pokud ovšem jeho redakce bude schvalovat pravoslavnou orientaci. K požadavku vysvěcení nových biskupů se stavěl odmítavě a vyjádřil též pochyby, že by k tomu některá jiná církev svolila. Proto také nevěřil v úspěch žádosti východočeské diecéze o vysvěcení jejího nově zvoleného biskupa G. A. Procházky, jež byla adresována opět srbské pravoslavné církvi.⁹²

Tato žádost byla vzhledem k předchozím událostem skutečně nečekaným překvapením. Vzhledem k silně negativnímu postoji radikálního směru v CČS vůči pravoslaví v posledních měsících a letech byla takováto žádost vsutku absurdní a jen ztěží ji lze brát opravdu vážně. Vedení srbské církve se navíc už 13. února 1923 usneslo s definitivní platností odmítnout vysvěcení dvou tehdejších CČS zvolených biskupů K. Farského a R. Pařika a 26. února o tom podalo oficiální zprávu do Prahy. Psalo se v ní, že obsah Československého katechismu je jasným porušením všech dosavadních společných úmluv, jejichž platnost se tím automaticky ruší. Jakékoliv další společné jednání tím pádem bylo ze srbské strany pokládáno za naprosto bezúčelné a zbytečné.⁹³

Svůj postoj k přerovské rezoluci vyjádřil Gorazd také oficiálně v přípisu olomoucké diecézní rady moravským radám starších.⁹⁴ I když je pod přípisem za olomouckou diecézní radu podepsán její místopředseda J. Hrdlička a její tajemník A. Vaněk, je zřejmé, že vyjadřuje především stanovisko Gorazdovo. Důkazem toho je též fakt, že svým charakterem tento přípis značně připomíná už zmíněné Gorazdovo neoficiální vyjádření k přerovské rezoluci. Píše se zde, že

⁹² Bauer, K.: Myšlenkové proudy..., s. 146; Cínek, F.: K náboženské otázce..., s. 162-165; Spisar, A.: Ideový vývoj..., s. 212-214.

⁹³ Cínek, F.: K náboženské otázce..., s. 116.

⁹⁴ Přípis byl konkrétně adresován radě starších v Prostějově, ale určen byl všem radám, které se v srpnu zúčastnily přerovské schůze.

vnitrocírkevní krizi nemůže vyřešit vytvoření nějaké nové věroučné komise, ale jedině veřejné odvolání Československého katechismu a všech projevů učiněných v jeho prospěch. Příslušní církevní reprezentanti musí též uznat své chyby, omluvit se za své výroky proti srbské církvi a odstoupit ze svých funkcí. Dosáhnout nějaké kompromisní dohody mezi oběma směry v církvi prý není možné. Na tento přípis olomoucké diecézní rady vzápětí moravské rady starších odpověděly. Svolání přerovského shromáždění zdůvodnily upřímnou snahou zabránit církevnímu rozkolu. Odmítly akceptovat Gorazdovo stanovisko a prohlásily, že trvají na požadavcích, vyjádřených přerovskou rezolucí.⁹⁵

Druhá polovina roku 1923 byla ve znamení vzájemných útoků obou skupin uvnitř CČS na stránkách církevního tisku. Farského směr obviňoval v Českém zápase Gorazdovu stranu, že zaprodává CČS cizině, snaží se v církvi za každou cenu získat moc a nadvládu, klame lid tvrzením, že CČS bude mít i jako pravoslavná svou samostatnost, cílevědomě boří společné církevní dílo a zasévá nenávisť. Stoupenci pravoslaví prý jen hledají ospalou zátoku pohodlného církevnictví. Své myšlenkové tápání chtějí nahradit organizačně i věroučně hotovým pravoslavím, které stačí jen mechanicky napodobovat. Došlo také na osobní útoky, při nichž byl Gorazd nazýván psychopatickým umíněncem, nepovolným diktátorem a povýšencem, jehož jednání působí dojmem patologické nepřičetnosti. Změnou svých původních názorů prý spáchal duševní sebevraždu, ke které nyní nutí celou církev. Gorazdův tábor zase prohlašoval v časopisech *Pozor* a *Za pravdou* Farského směr za nekřesťanské volnomyšlenkářství, jež vede k destrukci pozitivní křesťanské víry. Představitelé radikálního směru byli obviňováni z provádění lehkomyšlných náboženských experimentů, které nahrávají jen nevěřícím lidem a vedou

⁹⁵ Bauer, K.: *Myšlenkové proudy...*, s. 147-159; Spisar, A.: *Ideový vývoj...*, s. 379-396.

k morálnímu úpadku. Jejich názory byly označovány za teologicky naprosto bezcenné, ubohé a nábožensky mrtvé.⁹⁶

V roce 1923 vykonala CČS také významný počín v oblasti liturgie. Už od svého vzniku CČS prováděla postupné změny v dočasně přejaté římskokatolické liturgii. Chtěla tak vyjádřit svou ideovou odlišnost i v praktickém životě. Nejprve byly v roce 1920 zredukovány některé liturgické úkony při velikonočních bohoslužbách. Brzy také došlo k zavedení všeobecné zpovědi, přijímání „podobojí“ a zpívaného Otčenáše. Významnou roli při tvorbě liturgie CČS sehrál duchovní Alois Tuháček. Na objednávku Ústředního výboru CČS vypracoval koncem roku 1921 návrh nové liturgie CČS. Některými členy CČS (převážně pravoslavně orientovanou skupinou) byl tento materiál považován za příliš radikální. K. Farský však Tuháčkovu dílo ocenil a rozhodl se jej využít k sepsání vlastního návrhu liturgie pro CČS. Výsledek své práce předložil církvi koncem roku 1922. Počátkem roku 1923 pak byla s doporučením pražské diecézní rady oficiálně vydána Liturgie (mše) pro církve československou. Autorem hudebního doprovodu k liturgii byl Josef Pícha. V červnu 1923 Ústřední výbor CČS rozhodl o jednotném zavedení Farského liturgie do praxe v celé církvi. Toto rozhodnutí bylo nepochybně namířeno proti Gorazdovi, neboť ten od roku 1922 na Moravě zaváděl ve zkrácené podobě pravoslavnou liturgii Jana Zlatoústého.

Farského liturgie je pojata jako společná modlitba členů církve, kteří ve shromáždění slaví zpřítomnění Ježíše Krista. Modlitbu ve formě mluveného slova i zpěvu doprovází jednotlivé obřadní úkony. Liturgie začíná úvodní modlitbou „Milost Pána Jezu Krista“. Pokračuje zpívanou chválou Boha, vyznáním hříchů a zpívanou modlitbou na usmíření. Poté duchovní oznámí věřícím základní myšlenku dne a přistupuje po vzoru pravoslavné bohoslužby k části

⁹⁶ Cinek, F.: K náboženské otázce..., s. 176-180.

nazvané „Tužby“. Kněz konstatuje obecnou potřebu pokory, míru, svornosti a poctivosti u všech lidí. K tomu prosí o boží pomoc slovy „Přispěj nám, síly přej“. Poté věřící vyslechnou čtení z Písma, spojené s jeho výkladem. Následuje vyznání víry, které má potvrdit, že víra přítomných je ve shodě s církevním učením. Po modlitbě „Všemohoucí Bože“ následuje moment obětování chleba a vína a chvalo zpěv zakončený staroslověnským chorálem „Svatý, svatý, svatý“. Pak nastává vrchol bohoslužby, jímž je okamžik zpřítomnění Ježíše Krista. Kněz připomíná slovy Lukášova evangelia průběh poslední večeře Páně, Ježíšův život a dílo a závěrem prohlašuje okamžik duchovní přítomnosti Ježíše ve shromáždění. Liturgie dále pokračuje vzpomínkou na zemřelé a modlitbou Otčenáše, která je zpívána podle husitského nápěvu z jistebnického kancionálu. Samotné přijímání začíná zvoláním „Chléb živý s nebe“. Duchovní přijme chléb a víno, odříká modlitbu z liturgie Jana Zlatoústého „Hle, dotkl se úst mých“ a tuto část mše uzavře formulí „Živ jsem já, už ne já, ale živ jest ve mně Kristus“. Celá bohoslužba je ukončena požehnáním, které se oznamuje slovy „Pán s vámi“. Věřící odpoví „I s duchem tvým“ a vstojí přijímají žehnání duchovního.⁹⁷

Celkově se Farského liturgie pokouší osobitým způsobem skloubit prvky protestantského, pravoslavného a římskokatolického církevního obřadu. S protestantskou liturgií ji spojuje důraz na hlásání slova božího při bohoslužebném kázání. Čtení z Písma a jeho následný výklad je přímo předepsanou součástí liturgie CČS. Užití některých pravoslavných prvků mělo být jistým ústupkem či gestem vstřícnosti vůči pravoslavně orientovaným. Podle římskokatolické liturgie byla ponechána základní struktura mše. Podobně jako v římskokatolické církvi směřují všechny obřady liturgie k mešní oběti. Při eucharistii se také zpřítomňuje Ježíšova smrt na kříži. Na

⁹⁷ Farský, K.: Liturgie (mše) pro církev československou, Praha: Nákladem vlastním 1924, s. 4-34; Kaňák, M.: Dr. Karel Farský..., s. 59-65; Sázava, Z.: Církev československá husitská, Praha: Blahoslav 2000, s. 15-16; Spisar, A.: Ideový vývoj..., s. 216, 217.

rozdíl od římskokatolického pojetí se však nejedná o skutečné opakování této události. Věřící si při této příležitosti připomínají nejen Ježíšovu smrt, ale také jeho život a dílo.

Vzájemné vnitřní spory v CČS pokračovaly i v roce 1924. Nejhorší situace byla v tomto směru na Moravě, kde byly Gorazdovy pozice stále poměrně silné. Radikální příslušníci zdejší diecéze proto za velké podpory z Čech vytrvale útočili na pravoslavný směr. Hlavními strůjci těchto výpadů byli především bývalí Gorazdovi spolupracovníci A. Spisar a A. Polešovský. Na 11. květen 1924 svolali Gorazdovi odpůrci do Přerova schůzi rad starších těch moravských náboženských obcí, které byly proti pravoslavné orientaci. V podstatě zde byly pouze zopakovány již dříve vyslovené požadavky. Co nejrychleji má být svolán církevní sněm, kde by bylo s definitivní platností rozhodnuto, zda je CČS církví zcela samostatnou nebo pravoslavnou. Dále byla učiněna výzva, aby se časopis *Za pravdou* přestal označovat jako diecézní list, když ve skutečnosti jej ovládá a jeho obsah určuje biskup Gorazd. Účastníci schůze také Gorazda obvinili z neúplného a nesprávného informování široké veřejnosti o situaci v církvi a konstatovali absolutní neochotu z jeho strany k jakémukoliv jednání, jež by směřovalo k vzájemné dohodě. Gorazdova strana vzápětí ohodnotila jednání přerovské schůze jako plné zášti a nenávisti a připomněla, že nynější moravští radikálové byli ještě v poměrně nedávné době vehementními zastánci pravoslaví.

Situace na Moravě se postupně stále více komplikovala. Biskup Gorazd byl už zcela otevřeně vyzýván, aby na svůj biskupský úřad rezignoval, neboť jeho jednání prý působí pouze rozvrat a je navíc v příkrém rozporu s církevní ústavou. K názorovým rozporům se ještě přidaly organizační zmatky, provázené spory o kompetence. Vůdce olomouckých radikálů A. Polešovský sice vystoupil z diecézní rady a vzdal se předsednictví v místní radě starších, ovšem zároveň získal pod svou kontrolu dva její podvýbory v centru Olomouce a v Řepčíně.

Pod hesly „nechceme býti pravoslavnými“ a „na pravoslavné neplatíme“ začal systematicky agitovat proti Gorazdovi a jeho stoupencům. V olomoucké radě starších navíc vypukl spor mezi odstupující „pravoslavnou radou“ a nově zvolenou „radikální radou“. Ta totiž začala ihned úřadovat, aniž jí byla původní radou předána příslušná agenda.

Příznakem vrcholící krize se stala také událost dosud nevídaného rázu. V červnu 1924 byl zveřejněn společný protest dvaceti duchovních pravoslavné orientace z CČS, v němž se ohrazovali proti Farského způsobu výkladu novozákonních událostí. Ve svém prohlášení kněží píší, že nemohou mlčet k Farského tvrzením, že Ježíš ve skutečnosti svou smrt jen předstíral a s ním domluvení přátelé ho z kříže sňali jako zdánlivě mrtvého, v důsledku čehož je Ježíšovo zmrtvýchvstání pouze domnělé. Tyto teze označili celkem oprávněně za útok na základy křesťanství a Farského směr obvinili z toho, že vede CČS do katastrofy. Svůj protest odůvodnili nutností vyjádřit se, neboť jejich mlčení by mohlo být vykládáno jako souhlas či dokonce spoluvina.⁹⁸

Tento protest měl především upoutat pozornost veřejnosti a v poslední chvíli ještě vyburcoval věřící CČS k aktivitě proti Farského směru. Šlo o poslední zoufalý pokus zvrátit pro pravoslaví nepříznivý vývoj v církvi. V tomto okamžiku byl však protest už jen pouhým gestem bez důsledků. Fakticky pouze předznamenal nesmiřitelnost obou stran a odchod pravoslavně orientovaných z CČS.

Dlouhé období vnitřní krize v CČS fakticky skončilo během července roku 1924. Na zasedání olomoucké diecézní rady 21. července rezignoval Gorazd na biskupský úřad a na předsednictví v diecézní radě. Zároveň též formálně vystoupil z CČS. Bezprostředním důvodem k tomuto kroku byly červnové volby biskupů CČS, při nichž se biskupem západočeské diecéze a

⁹⁸ Cinek, F.: K náboženské otázce..., s. 183, 188-191.

patriarchou celé církve stal K. Farský. Za východočeskou diecézi byl zvolen G. A. Procházka a za slezskou F. Stibor.⁹⁹ Tato volba jasně ukázala, jakým směrem se chce CČS v budoucnu ubírat. Gorazd se proto rozhodl pro definitivní odchod a své stoupence vyzval k přestupu do pravoslavné obce pražské. V ten samý den, co Gorazd oznámil svou rezignaci, se olomoucká diecézní rada rozhodla pověřit dosavadní správou moravské diecéze brněnského duchovního A. Ševčíka. Tuto volbu však prosadili svou početní většinou ještě Gorazdovi stoupenci. Radikální část rady s tím nesouhlasila a požadovala, aby moravskou diecézi prozatím spravovala komise složená z jednoho duchovního a dvou laiků.

Své rozhodnutí odstoupit oznámil Gorazd již dříve v osobním dopise K. Farskému. O dopisu však byla informována olomoucká rada starších, která už předem veřejně oznámila, že Gorazd 21. července 1924 oficiálně rezignuje na svůj úřad. O Gorazdově úmyslu rezignovat se též předem dozvěděla Ústřední rada CČS. Na svém zasedání 11. července vyzvala všechny moravské duchovní CČS, aby svým podpisem stvrdili do 25. července formulí slibu, v němž vysloví svou věrnost CČS a usnesením jejích budoucích sněmů. Neuposlechnutí této výzvy mělo být sankcionováno. Kritici CČS označovali požadavek předběžného souhlasu s něčím, o čem ještě nebylo rozhodnuto, za absurdní. Poukazovali na to, že něco takového nevyžadovala po svých kněžích ani římskokatolická církev v době odsouzení modernistického hnutí.

Více než tři sta Gorazdových příznivců z CČS se sešlo 10. srpna 1924 v Olomouci. Formálně rozhodli o odchodu z CČS a přestupu do České náboženské obce pravoslavné, jejíž ústavu také přijali. Brzy se však ukázalo, že Gorazda bude v jeho přestupu následovat jen zlomek počtu věřících moravské diecéze.¹⁰⁰ Přispěla k tomu i masivní agitace

⁹⁹ Voleb se nezúčastnily všechny náboženské obce CČS. Některé nezaslaly výsledky hlasování včas a několik obcí (sedm na Moravě a jedna v Čechách) volby bojkotovalo.

¹⁰⁰ Jednalo se přibližně o 8000 osob.

Farského směru v novém diecézním listu Čechoslovák, který od srpna nahradil dosavadní Gorazdův tiskový orgán Za pravdou. 25. srpna se moravské diecézní shromáždění v Brně¹⁰¹ vyslovilo pro setrvání v CČS. Dosavadní diecézní rada odstoupila a s ní i biskupský správce Ševčík. Na jeho místo byl dosazen horlivý stoupenec Farského Rostislav Stejskal.¹⁰²

Ani přechod Gorazdovy skupiny k pravoslaví se však neobešel bez problémů. Panoval totiž spor, zda podrobit české pravoslavné věřící jurisdikci srbského či cařihradského patriarchátu. Po vzniku československého státu totiž bývalý advokát Miloš Červinka založil v Praze Českou náboženskou obec pravoslavnou a vypracoval její statut, který byl v březnu 1922 schválen státem. Za svého biskupa si obec zvolila ruského archimandritu Sawatije, jenž se původně jmenoval Antonín Vrabec a pocházel z Čech. Sawatij v roce 1922 odmítl poslušnost srbské církvi, která poněkud otálela s jeho uznáním a vysvěcením a nechal se v Cařihradu (Istanbulu) vysvětit arcibiskupem pro tři československé diecéze, které ve skutečnosti neexistovaly. Nově zřízenou „fiktivní“ arcidiecézi pak cařihradský patriarchát podřídil své jurisdikci.

Když se z CČS do České náboženské obce pravoslavné rozhodl přestoupit Gorazd se svými stoupenci, podmínil svůj vstup opětovným přijetím srbské jurisdikce. Jinak byl odhodlán svou pravoslavnou skupinu z CČS organizovat samostatně. Mezi biskupem Gorazdem a arcibiskupem Sawatijem došlo posléze k dohodě, že pokud se o jurisdikci mezi sebou dohodnou oba patriarcháty, čeští pravoslavní se tomuto rozhodnutí podřídí. Nakonec též díky podpoře československé vlády zvítězil směr srbský a v čele českého pravoslaví stanul od roku 1925 biskup Gorazd. Utvořena byla samostatná česká

¹⁰¹ Diecézní shromáždění se zde konalo především z toho důvodu, že právě početně silná brněnská náboženská obec dlouho váhala, zda má zůstat v CČS či nikoliv.

¹⁰² Kadeřábek, V., Trtík, Z.: Život a víra..., s. 66; Prášek, F.: Vznik církve československé..., s. 124-125; Spisar, A.: Ideový vývoj..., s. 217-218; Šuvarský, J.: Biskup Gorazd..., s. 152.

(českomoravská) eparchie¹⁰³ se sídlem v Praze a v roce 1929 byla státem schválena její ústava.¹⁰⁴

¹⁰³ Eparchie je v pravoslavných církvích označení pro administrativní jednotku v čele s eparchiálním biskupem.

¹⁰⁴ Černý, P.: Pravoslavná církev v Československu, Praha: Sekretariát pro věci církevní ministerstva kultury ČSR 1983, s. 48-51; Šuvarský, J.: Biskup Gorazd..., s. 153-156.

1. řádný sněm církve československé

Vnitřní krizi v CČS formálně ukončil její 1. řádný sněm, jehož zasedání proběhlo ve dnech 29. a 30. srpna 1924. I když se ve skutečnosti jednalo o v pořadí třetí celostátní sjezd delegátů CČS, byl to první sněm, jenž se konal od okamžiku státního schválení církevní ústavy a na jejím základě zřízených náboženských obcí CČS v říjnu 1921. Oba předchozí církevní sněmy (valné sjezdy) byly označeny za přípravné a právně nezávazné. Tímto způsobem se církev mohla velmi snadno zbavit některých nyní nepohodlných ideových formulací ze svého „pravoslavného období“, jež byly na těchto sněmech přijaty. 1. řádný sněm se konal symbolicky v Národním domě na pražském Smíchově, tedy v místě kde byla CČS 8. ledna 1920 založena. Účastnilo se ho celkem 308 delegátů, z nichž sto osob bylo duchovních.¹⁰⁵

Po zahájení sněmu bylo zvoleno pět sněmovních výborů pro oblasti církevní nauky a liturgie, výchovy, práva, hospodaření a sociální problematiky. Práce jednotlivých výborů probíhala v samostatných dílčích schůzích a její výsledky byly shrnuty do rezolucí, které pak zástupci výborů přednesli na sněmu. Největší význam měla pro CČS samozřejmě činnost nauko-liturgického výboru. První referát v tomto výboru vypracoval A. Spisar na téma Věřoučné základy církve československé. Zdůraznil, že CČS musí při své ideové práci vycházet a řídit se směrnicemi z ledna 1921. Za ideový úkol CČS označil snahu usmířit novodobého člověka s Ježíšovým učením. Toho se má dosáhnout odlišením skutečného Ježíšova učení od dobově podmíněných církevních názorů. Dalším

¹⁰⁵ Cinek, F.: K náboženské otázce..., s. 198; Kadeřávek, V., Trtík, Z.: Život a víra..., s. 69; Kalenský, J.: Sněmy Církve československé..., s. 4-5; Sekot, A.: Církev československá..., s. 23; Zpráva předsednictva prvního řádného sněmu církve československé, Praha: Ústřední rada CČS 1931, s. 1.

inspiračním zdrojem pro CČS má být období českých reformačních snah od vystoupení Jana Husa až po jednotu bratrskou. Od Husa je prý třeba především převzít zásadu svobody svědomí a spojení víry a rozumu při hledání pravdy. Učení CČS však musí být v souladu s moderním vědeckým poznáním a je třeba ho prezentovat současným srozumitelným jazykem. Spisar ke svému referátu též připojil návrh možné podoby některých zásad učení CČS. Tyto zásady je možné shrnout do následujících tezí: Bibli je nutné vykládat kriticky i když je slovem božím. Bůh je osobní, nezávislý, nepodmíněný a dokonalý. Stvořil svět, působí v něm, ale není s ním totožný. Odmítá se božská trojjedinost a zázraky ve smyslu rušení přírodních zákonů. Ježíš není Bůh či bohočlověk. Není však ani obyčejným člověkem, nýbrž „tajemným uskutečněním působení božího v člověku“. Jeho smrt není vykoupením dědičného hříchu, ale příkladným překonáním zloby a slabosti. Posmrtný život je uznán, ovšem vzkříšení těla nikoliv.¹⁰⁶

Druhý naukový referát nazvaný Hlavní linie věrouky a etiky církve československé pronesl Karel Statečný. Ve svém poněkud méně konkrétním výkladu zopakoval některé teze předchozího referátu a částečně jej doplnil. CČS podle něj nechce vytvářet nové náboženství, nýbrž pouze opravit a doplnit stávající křesťanství. Se všemi křesťanskými církvemi ji pojí osobní pojetí Boha. Učení CČS by mělo vyvěrat z národní podstaty a odrážet husitské a českobratrské dědictví. Z toho důvodu není nutné navazovat kontakty s cizími křesťanskými církvemi, ale stačí spolupracovat s českobratrskou církví evangelickou. CČS usiluje o dokončení české náboženské reformace. Z jednotlivých prvků nauky pokládá Statečný za vhodné ještě dopracovat nauku o vykoupení, o osobě Kristově, o svátostech a o posmrtném životě. CČS by se též měla angažovat v etických a sociálních otázkách. Je proto povinna podporovat všeobecnou

¹⁰⁶ Cinek, F.: K náboženské otázce...s. 199; Spisar, A.: Ideový vývoj..., s. 224-229.

zbožnost, usilovat o povahové zdokonalení a zušlechtění národa a vést lid k lásce k Bohu a k bližnímu.¹⁰⁷

K. Statečný také na sněmu přednesl společnou rezoluci nauko-liturgického výboru, který v obecnější rovině shrnuje myšlenky obou referátů. Za hlavní příčinu vzniku CČS je označena náboženská krize, která vyplynula z neschopnosti římskokatolické církve reagovat na modernizaci společnosti. Za podstatu křesťanství považuje CČS Ježíšovo učení, které je nejpřesněji vystiženo v evangeliích. Toto učení si CČS klade za cíl uvést do souladu s moderním světovým názorem. Zároveň však chce též myšlenkově čerpat ze starokřesťanské tradice a české reformace. Mezi těmito zdroji chce vést jednotnou a souvislou myšlenkovou linii. Z konkrétních naukových momentů rezoluce potvrzuje princip víry v Boha odlišného od světa, ale v něm působícího, který vše tvoří, řídí a spravuje a svou pravdou a láskou vede člověka k dokonalosti. Oproti Spisarovu referátu je poněkud podivně a nejasně formulován postoj k otázce Ježíšova božství. Přesně se zde uvádí, že „CČS zachovává víru v božské poslání Ježíše Krista, v němž zjevil (přiblížil) se Bůh lidstvu způsobem posud nejdokonalejším“.¹⁰⁸ Na této větě obzvláště zaráží na první pohled propastný významový rozdíl mezi slovy „zjevil“ a „přiblížil“, která jsou zde uvedena vedle sebe, jako by snad šlo o synonyma. Z toho jasně vyplývá, že CČS v této otázce ještě neměla zcela jasno a její definitivní vyřešení zatím odkládala.¹⁰⁹ O Ježíšovi se zde také praví, že lidstvo vykoupil z hříchu, zloby a slabosti svým učením a příkladem života a smrti. Dále je ještě zmíněna víra v život věčný, v němž člověk teprve může dosáhnout dokonalosti. Závěrem rezoluce odmítá všechna obvinění z nekřesťanských postojů a deklaruje, že

¹⁰⁷ Hník, F. M.: Duchovní ideály..., s. 57-59; Kadeřábek, V., Trtík, Z.: Život a víra..., s. 69; Spisar, A.: Ideový vývoj..., s. 230-231.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 402.

¹⁰⁹ V tomto smyslu se také ostatně ve svém referátu vyjádřil Karel Statečný, když vyslovil požadavek na dopracování nauky o osobě Kristově.

Ježíš Kristus je pro ni základním kamenem, na němž chce vše budovat.¹¹⁰

Po přijetí rezoluce nauko-liturgického výboru byla navržena nová formulace prvního článku církevní ústavy v následujícím znění: „Církev československou tvoří křesťané, kteří usilují naplniti současné snažení mravní a poznání vědecké duchem Kristovým, jak se zachoval v Písmu a v podání starokřesťanském, i jak dochován jest národu československému hnutím husitským a českobratrským.“¹¹¹ Důležité je především, že oproti původnímu znění zde není žádná zmínka o uznání prvních sedmi ekumenických koncilů a přijetí nikajsko-konstantinopolského vyznání víry, čímž CČS definitivně odmítla pravoslavnou orientaci. Nová podoba prvního článku ústavy také byla obsahově mnohem ucelenější a důslednější. Pozoruhodné a také příznačné pro budoucí teologii CČS bylo, že v nové definici se nehovořilo o Kristově učení, ale pouze o jeho duchu. CČS tento bod své definice obhajovala tvrzením, že dnes nemůžeme přesně určit, co je skutečným Kristovým učení a co jen historicky podmíněným názorem dané doby. Pojetí ducha Kristova je však prý v křesťanství všeobecně známé. Kyjovský delegát V. Nermut ještě žádal o připojení dodatku, který by zaručoval svobodu svědomí laikům, duchovním a náboženským obcím. Proti tomu se však postavil Farský, jenž prohlásil, že by to vedlo pouze k rozpoutání nových zmatků a sporů v církvi. Návrh nového znění prvního článku ústavy byl pak bez Nermutova dodatku sněmem přijat. Pro odložení hlasování o změně ústavy se vyslovila řada moravských delegátů. Jejich snaha však byla neúspěšná.¹¹²

Na půdě nauko-liturgického výboru ještě přednesl K. Farský referát o Svěcení a zřizování duchovních CČS, v němž podrobně

¹¹⁰ Spisar, A.: Ideový vývoj..., s. 401-403.

¹¹¹ Činec, F.: K náboženské otázce..., s. 200.

¹¹² Tamtéž, s. 200-203; Kadeřábek, V., Trtík, Z.: Život a víra..., s. 69-70; Lomoz, J.: Pravda o československé církvi, Praha: Ústřední rada CČS 1930, s. 5-6; Spisar, A.: Ideový vývoj..., s. 232-234.

rozebral pojetí a podobu svěcení duchovních v prvotním křesťanství a v různých křesťanských církvích. Prohlásil, že CČS může ve své organizaci spojit systém episkopální i presbyterní. Musí se však stát církví demokratickou a nikoli hierarchickou. Biskup si tak nemůže nárokovat žádné zvláštní postavení a není proto důvodu, aby měl nějaké jiné svěcení, než kněžské. Vyslovil se také proto, aby si své duchovní CČS vysvětila sama na podkladě vlastní autority, která je garantována církevním sněmem.¹¹³

Na základě Farského referátu byl vypracován návrh na zřizování duchovenstva, který sněm posléze přijal. Ponechána byla svátost svěcení kněžstva, zatímco biskupové měli být pouze nepsvatostně zřizováni. Návrh žižkovského delegáta Šípka, aby byli nepsvatostně zřizováni také kněží, neprošel. Obřad měl být v obou případech proveden vkládáním rukou a společnou modlitbou duchovních a laiků podle vzoru prvotních křesťanů a jednoty bratrské. Biskupa mělo společně ordinovat šest kněží a šest laiků, zatímco kněží měli být svěceni patriarchou, jedním knězem a jedním laikem. Nauko-liturgický výbor též vypracoval podrobný řád pro svěcení kněží a zřizování biskupů.¹¹⁴ CČS tak odstranila dlouhodobé problémy se svěcením vlastních duchovních (především biskupů) a nemusela se už spoléhat na často nepřilíš velkou ochotu ostatních křesťanských církví.¹¹⁵

Na závěr zasedání přečetl K. Haňavka, reprezentující názorově stále poněkud konzervativnější obec brněnskou, tzv. moravskou rezoluci, která byla sněmem vzata na vědomí. Rezoluce žádala od sněmu CČS některé, většinou jen dočasné, ústupky. Požadovalo se

¹¹³ Tamtéž, s. 403 - 408.

¹¹⁴ Na jeho základě provedla CČS 6. ledna 1925 slavnostní obřad zřizování svých prvních zvolených biskupů: K. Farského (západočeská diecéze), G. A. Procházky (východočeská diecéze) a F. Stibora (slezská diecéze). Moravský biskup R. Stejskal tehdy dokončoval studium v Paříži a byl proto ordinován dodatečně 28. května 1925 v Olomouci. 8. ledna 1925 pak CČS vysvětila podle pravidel zmíněného řádu svých prvních vlastních osmnáct kněží.

¹¹⁵ Cinek, F.: K náboženské otázce..., s. 199, 203; Kadeřábek, V., Trtík, Z.: Život a víra..., s. 70.

alespoň přechodné zachování upravené římskokatolické liturgie ve všech diecézích a možnost občasného konání liturgie slovanské, ponechání současných bohoslužebných rouch, zpracování věroučných učebnic v komisi odborníků v souladu s biblickým pojetím, dogmatické zdůvodnění otázky svěcení kněží a zřizování biskupů a postupná (nikoli unáhlená) úprava základních článků ústavy podle průběžných výsledků vlastní teologické práce.¹¹⁶ Jednání sněmu poté nebylo ukončeno, ale pouze odročeno. Druhé zasedání 1. řádného sněmu CČS však proběhlo až v březnu roku 1931 za zcela jiné situace, kdy již církev byla plně konsolidována. Z tohoto důvodu již druhé sněmovní zasedání není předmětem zájmu této práce.

Celkově byl 1. řádný sněm CČS významný především svým definitivním odmítnutím pravoslavné orientace a potvrzením cesty k svébytné podobě křesťanství. Faktem ovšem je, že se tak stalo spíše nepřímou, neboť k samotné pravoslavné krizi se jednání sněmu už prakticky vůbec nevyjadřovalo. Jednalo se pravděpodobně o záměr, neboť krize už byla považována za definitivně překonanou a nikdo se k ní nechtěl příliš vracet. CČS také měla určitě zájem na tom, aby sněm proběhl celkově v poklidu a zbytečně se nejitřily už téměř zapomenuté emoce z minulosti. Ze stejného důvodu také asi nepadla žádná zmínka o Československém katechismu. Věřoučné závěry sněmu jsou totiž v porovnání s jeho obsahem mnohem méně radikální, především v zásadní otázce pojetí Boha. Je však zároveň nepopíratelným faktem, že sněm nepřijal žádné podrobné, jasné a přesné věroučné definice. Rezoluce nauko-liturgického výboru byly spíše formulovány do podoby obecných tezí a řešení řady konkrétních otázek bylo víceméně odsunuto do budoucna. Jedním z nejvýznamnějších konkrétních výsledků sněmu bylo nepochybně rozhodnutí o nesvátostném zřizování biskupů, které CČS vyřešilo předešlé problémy spojené se snahou o jejich vysvěcení.

¹¹⁶ Cinek, F.: K náboženské otázce..., s. 203-204; Spisar, A.: Ideový vývoj..., s. 408-409.

Závěr

Tato diplomová práce se v zásadě věnuje třem velkým tematickým okruhům: českému katolickému modernismu, vzniku CČS a tzv. pravoslavné krizi. Problematika katolického modernismu však není hlavním předmětem této práce a je proto zmíněna pouze okrajově a stručně. Popsány jsou především ty události, které bezprostředně předcházely vyhlášení CČS. Právě tyto události totiž mohou výrazným způsobem objasnit důvody a okolnosti vzniku CČS. Problematika katolického modernismu v českých zemích i v zahraničí už navíc byla v poslední době z různých úhlů pohledu dostatečně zpracována v rozsáhlé odborné literatuře. Vznik a především pak vývojové počátky CČS však stály a dodnes stojí poněkud stranou odborného zájmu.

Pro objasnění vzniku CČS má největší význam reformní hnutí, jež bylo organizováno od roku 1918 v rámci Jednoty československého katolického duchovenstva. Jistý význam má však také připomenutí reformních pokusů z druhé poloviny 19. století a z počátku 20. století, neboť v obou těchto fázích katolického modernismu nacházíme přibližně stejné požadavky. Je tedy zřejmé, že reformní požadavky českých katolických modernistů z různých období sledují v zásadě shodnou ideovou linii.

Z hlediska vývoje Jednoty je důležité, že tato organizace zůstala jednotná v otázce svých požadavků, ale panovaly v ní odlišné názory na způsob a míru jejich prosazování. Radikální část členů Jednoty, sdružená ve frakcích Ohnisko a posléze v Klubu reformních kněží, se rozhodla realizovat své reformní požadavky i proti vůli vedení římskokatolické církve. Tito duchovní se také nakonec rozhodli vyhlásit novou církev, v níž chtěli své reformní představy uskutečnit. I když se řada těchto duchovních později, často z obav o svou budoucí

existenci, od vyhlášení CČS distancovala, část těchto duchovních na svém rozhodnutí setrvala a začala novou církev budovat.

Často bývá kladena otázka, do jaké míry je za vznik nové církve svým jednáním odpovědná česká římskokatolická hierarchie. Faktem je, že k vyhocení situace v roce 1919 nepochybně přispěl arcibiskup F. Kordač, který se po svém zvolení stavěl poměrně nekompromisně a odmítavě k reformním požadavkům. Stejný postoj ovšem zároveň zaujímal i papežská kurie v Římě. Přestože se jednání delegace Jednoty v Římě na přelomu června a července roku 1919 mohlo jevit jako nadějně, realita dalšího vývoje byla odlišná. Římskokatolická církev zřejmě ještě v této době nebyla připravena realizovat tak dalekosáhlé vnitřní změny, jaké navrhovali čeští reformisté. Jistý pokrok se v tomto směru odehrál teprve na 2. vatikánském koncilu o několik desetiletí později. Také vedení Jednoty mělo příliš malý vliv a kompetence k tomu, aby dokázalo zmírnit radikalismus části svých členů, kterým mohlo zatím nabídnout pouze další čekání. I když se pokoušelo své členy nabádat k trpělivosti a varovalo před unáhleným jednáním, jejich rozhodnutí už zvrátit nedokázalo.

CČS se prakticky okamžitě po svém vzniku stala neobyčejně úspěšnou. V prvních týdnech a měsících do CČS vstupovaly hromadně tisíce lidí. Dělo se tak přesto, že CČS v té době ještě neměla fakticky žádný věroučný program. I když mimo církev samotnou téměř nikdo nevěřil v její úspěch, počet jejích členů neklesal ani v dlouhodobějším časovém horizontu. Naopak stále, byť už mnohem pomaleji, narůstal. Chladná, odmítavá či posměšná vyjádření ostatních křesťanských církví a předních představitelů z kulturní a vědecké sféry církvi příliš neublížila. Příčinou tohoto jedinečného úspěchu je skutečnost, že CČS dobře vycítila psychologické rozpoložení v národě po ukončení 1. světové války. Vsadila na protikatolickou rétoriku, což se ukázalo jako velmi efektivní, neboť římskokatolická církev se během války zdiskreditovala svou loajalitou či přímo otevřenou

podporou vůči politice habsburské monarchie. CČS zároveň využila vlny vlasteneckého vzepětí po vzniku samostatného státu a představila samu sebe jako křesťanskou národní církev, která jako jediná bude schopna naplnit specifické náboženské požadavky českého národa.

Z religionistického hlediska je nepochybně zajímavý fenomén konverze, jehož si při vzniku CČS nelze nevšimnout. Drtivá většina věřících přestoupila do CČS z římskokatolické církve. Vysvětlit se to dá jistě faktem, že téměř všichni duchovní CČS byli původně římskokatolickými faráři. Spolu se svým knězem tak často přestoupili z římskokatolické církve do CČS všichni nebo alespoň část věřících z dotyčné farnosti. Důvodem ovšem také může být skutečnost, že CČS se ve svých počátcích často označovala za jakousi „novou římskokatolickou církev v českém vydání“. CČS se tak úspěšně snažila oslovit především konzervativní venkovské věřící. Z ostatních křesťanských církví mnoho osob zájem o vstup neprojevalo. Tito věřící byli zřejmě se svou církevní věroukou, liturgií i organizací spokojeni a neměli tudíž potřebu vstupovat do nové náboženské organizace. CČS do svých řad také získala jen velmi málo osob bez církevní příslušnosti, i když právě ty chtěla svým důrazem na liberální a moderní pojetí křesťanství oslovit. Této snahy si u CČS všimla i svobodomyšlná organizace Volná myšlenka, která CČS chápala jako jakýsi předstupeň pro dosavadní věřící na cestě k ateismu.

Za pozornost také určitě stojí počáteční postoj CČS k ekumenickému hnutí. V prvních letech své existence se církev k ekumenickým snahám příliš nehlásila. Jednak měla poměrně dost starostí se svou vnitřní konsolidací a jednak ji též do určité izolace přivedl její nacionalistický postoj. Pokud CČS ve svých počátcích vůbec s nějakou křesťanskou církví jednala, dělo se tak většinou z pragmatických důvodů. Zřetelným příkladem je ostatně vyjednávání se srbskou pravoslavnou církví v otázce svěcení duchovních CČS. Jisté kontakty se zahraničními církvemi vlastně navázal až teprve

biskup Gorazd během svého pobytu v USA a Velké Británii v roce 1923. Prvním ekumenickým shromážděním, jehož se vedení CČS zúčastnilo, byla konference křesťanských církví ve Stockholmu v roce 1925.

Vývoj CČS v prvních letech jejího působení byl však především poznamenán ideovými spory mezi konzervativním a radikálním směrem v CČS. Na počátku však oba církevní směry existovaly vedle sebe v určité podivné symbióze bez vzájemných konfliktů. Podle toho ovšem také vypadala jednotlivá usnesení CČS, která si svým obsahem často vzájemně odporovala. Řada prohlášení byla formulována nejednoznačně a šlo je interpretovat různým způsobem. Mnohdy si dokonce vzájemně odporovaly teze v rámci jednoho usnesení. Touto nejasností trpí v podstatě všechny církevní memoranda a rezoluce, adresované v letech 1920 a 1921 srbské církvi i vnitřní usnesení obou prvních valných církevních shromáždění. V těchto dokumentech se totiž zároveň hovoří na jedné straně o přijetí učení prvních sedmi ekumenických církevních koncilů a nikajsko-konstantinopolského vyznání víry a na druhé straně o svobodě svědomí a náboženského vývoje a o dobovém podmínění a nutnosti přehodnocení všech křesťanských dogmat. Církev sice vyjádřila ochotu přijmout pravoslavnou věrouku a organizačně se dočasně podříditi srbské církvi, ovšem podobu vzájemného svazku si zřejmě každá z obou skupin představovala odlišně.

První výraznější konflikt mezi pravoslavným a radikálním směrem se odehrál teprve po přijetí srbské odpovědi na první memorandum v březnu 1921, ve které srbská strana odmítla či alespoň nereagovala na některé požadavky CČS. Faktické vyhocení situace ovšem nastalo teprve v okamžiku, kdy dosavadního vůdce pravoslavného směru B. Zahradníka-Brodského nahradil M. Pavlík. Pavlík sám prošel během několika let složitým názorovým vývojem. Zprvu zastával v církvi pod vlivem zkušeností z 1. světové války, kdy

byl značně otřesen jeho pozitivní vztah k římskokatolické církvi, radikální postoje. Postupně mu však začalo vadit věroučné experimentování radikálního směru a postupně se stále více přikláněl k věroučně i organizačně stabilnímu pravoslaví. Tento proces vnitřního přerodu byl u Pavlíka definitivně dokončen v okamžiku jeho vysvěcení biskupem v Bělehradě v září 1921. Od této chvíle zřejmě přijal nejen nové jméno Gorazd, ale také novou identitu pravoslavného biskupa a začal vůči srbské pravoslavné církvi pociťovat osobní závazek.

Gorazd po svém vysvěcení stanul v čele pravoslavného směru, neboť předchozího hlavního zastávce pravoslaví B. Zahradníka-Brodského se podařilo radikálům zcela zdiskreditovat. Oproti němu začal Gorazd hájit pravoslavnou orientaci v církvi mnohem důrazněji a důsledněji. Dovolit si to mohl zejména vzhledem ke své autoritě, které se jako první vysvěcený biskup CČS těšil. Podporu našel především ve své moravské diecézi, ale také u některých náboženských obcí v Čechách. Radikálnímu směru v čele s K. Farským se však dařilo Gorazdově pravoslavné ofenzívě stále úspěšněji čelit. Velkou ránu pravoslavnému směru zasadilo v roce 1922 vydání Československého katechismu, jehož obsah se podle většiny kritiků neslučoval se zásadami křesťanství. Srbská pravoslavná církev z tohoto důvodu definitivně ukončila všechny kontakty s CČS. Gorazd, který tehdy podnikal misijní cestu po USA, se tak ocitl ve velmi nepříjemné situaci. Snažil se sice přesvědčovat sebe i jiné, že Československý katechismus vyjadřuje pouze osobní názory jeho autorů, ovšem realita byla odlišná. Brzy po svém návratu z USA totiž zjistil, že jeho pozice už zdaleka není tak silná jako dříve a to ani ve vlastní diecézi.

Bylo stále více jasné, že Gorazdovi se nepodaří v CČS prosadit pravoslavnou orientaci. Vzájemná koexistence obou směrů v rámci jedné církve však už nebyla déle únosná. Důkazem toho bylo i zesílení

intenzity vzájemných útoků a obvinění na přelomu let 1923 a 1924. Gorazd však svůj odchod z CČS poměrně dlouho odkládal a odhodlal se k němu teprve po volbě K. Farského patriarchou církve. Spolu s ním však přestoupila k pravoslaví jen nepatrná část členů CČS. Definitivní vítězství radikálního směru pak potvrdil 1. řádný sněm CČS, který zatím jen v obecných tezích naznačil budoucí liberálně teologickou orientaci církve.

Pravoslavnou krizi je jistě možné chápat jako střet dvou různých ideových koncepcí. Mnohdy se však také jednalo o čistě osobní spory nositelů těchto koncepcí, kteří usilovali o moc a vůdčí postavení v církvi. Obyčejní věřící navíc často neměli o příčinách a charakteru vnitřních ideových sporů vůbec ponětí. Informace, které se k nim dostaly z kazatelen či z církevního tisku, byly často nepřesné a zavádějící nebo dokonce zcela nepravdivé. Představitelé radikálního směru např. jen velmi pozvolna odhalovali své pojetí křesťanství právě z obav z reakcí obyčejného lidu, který byl obzvláště na venkově stále velmi konzervativní.

Mohlo by se zdát, že krach pravoslavné orientace v CČS svědčí ve prospěch pozdější teze radikálního směru, že pravoslaví je svým charakterem českému náboženskému prostředí cizí. Ve skutečnosti radikální směr zřejmě zvítězil především z toho důvodu, že jeho vůdci dokázali mezi věřícími CČS lépe agitovat. Přesto však můžeme i v současnosti u CČS objevit některé pozůstatky z „pravoslavného období“. Církev především převzala některé prvky z pravoslavné liturgie. Jisté ovlivnění je též možno nalézt v církevní organizaci, v jejímž čele stojí stejně jako v pravoslavných církvích patriarcha.

Seznam použité literatury a pramenů

Bauer, K.: Myšlenkové proudy v československé církvi, Olomouc 1924.

Cinek, F.: K náboženské otázce v prvních letech naší samostatnosti, Olomouc: Lidové závody tiskařské a nakladatelské 1926.

Černý, P.: Pravoslavná církev v Československu, Praha: Sekretariát pro věci církevní ministerstva kultury ČSR 1983.

Doležal, J.: Český kněz, Praha 1931.

Farský, K.: Liturgie (mše) pro církev československou, Praha: Nákladem vlastním 1924.

Farský, K., Kalous, F.: Československý katechismus, Příbram: Nákladem vlastním 1922.

Frýdl, D.: Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky, Praha: L. Marek 2001.

Hanf, K.: Jest církev československá církví křesťanskou a národní?, Praha: Emil Hanf 1930.

Haňavka, K. (Pravoslav): Kterou cestou půjde církev československá?, Brno 1924.

Hník, F. M.: Duchovní ideály československé církve, Praha: Ústřední rada CČS 1934.

Kadeřábek, V., Trtík, Z.: Život a víra ThDr. Karla Farského, Praha: Blahoslav 1982.

Kalenský, J.: Sněmy Církve československé husitské do roku 1994. In: Ekumenické sněmy prvního tisíciletí v životě Církve československé husitské, Praha: Blahoslav 1997.

Kaňák, M.: Církev československá v historickém vývoji a přehledu, Praha: Blahoslav 1946.

Kaňák, M.: Dr. Karel Farský, Praha: Blahoslav 1951.

Kaňák, M.: Z dějin reformního úsilí českého duchovenstva, Praha: Blahoslav 1951.

Kaňák, M.: Stručný nárys dějin Československé církve vzhledem k jejímu vzniku a půlstoletému vývoji. In: Padesát let Československé církve, Praha: Ústřední církevní nakladatelství 1970.

Kovář, F.: Deset let československé církve, Praha: Ústřední rada CČS 1930.

Kozák, J.: O otázce náboženské, Kdyně: Okresní sbor osvětový 1922.

Lemberk, V.: Církev československá, Praha 1921.

Lomoz, J.: Pravda o československé církvi, Praha: Ústřední rada CČS 1930.

Marek, P.: České schizma, Rosice u Brna: Gloria 2000.

Marek, P., Červený, V., Lach, J.: Od katolické moderny k českému církevnímu rozkolu, Rosice u Brna: Gloria 2000.

Pavlík, M. (Gorazd): O úkolech a orientaci církve československé, Olomouc: Diecézní rada církve československé 1922.

Prášek, F.: Vznik církve československé a patriarcha G.A. Procházka, Praha: Ústřední rada CČS 1932.

Sázava, Z.: Církev československá husitská, Praha: Blahoslav 2000.

Sekot, A.: Církev československá husitská, Praha: Sekretariát pro věci církevní ministerstva kultury ČSR 1982.

Spisar, A.: Ideový vývoj církve československé, Praha: Ústřední rada CČS 1936.

Šuvarský, J.: Biskup Gorazd, Praha: Ústřední církevní nakladatelství 1979.

Urban, R.: Die Tschechoslowakische Hussitische Kirche, Marburg an der Lahn: J. G. Herder-Institut 1973.

Vykoupil, L.: Vznik a první kroky Církve československé. In: Dialog a Evropa XXI, roč. X, č. 1-2, Brno: MSKA 2000.

Zpráva předsednictva prvního řádného sněmu církve československé, Praha: Ústřední rada CČS 1931.